

Maandag 19 oktober 1914 – ochtendeditie

Belgische vluchtelingen.

Een lid van het gemeentebestuur en een ingezetene van Dordrecht zijn gisteren te Antwerpen geweest en tot volkomen overeenstemming gekomen met het stadsbestuur aldaar en de Duitse militaire overheid betreffende de terugkeer van de Belgische vluchtelingen op de schepen vóór Dordrecht.

De terugkeer zal in de loop van deze week geleidelijk plaats hebben.

Te Tilburg zijn er naar schatting 30.000 vluchtelingen gebleven. Het comité, in verschillende afdelingen voor huisvesting, voeding, kleding en onderwijs verdeeld, is nog steeds overladen met werk en wordt bestormd met aanvragen om ondersteuning en voor onderkleding. Het comité doet wat het kan en zou gaarne nog heel wat meer doen, wanneer de middelen waarover het beschikken kan, maar ruimer waren.

Heden opent het subcomité voor het onderwijs in twee stadsgedeelten een school voor de Belgische kinderen.

Denemarken en de Belgische vluchtelingen.

Gisteren is de Berlingske Tidende, het Kopenhaagse blad, met een inzameling voor de Belgische vluchtelingen in ons land begonnen. De opbrengst zou worden gezonden aan het Nederlands comité. In enkele uren kwamen er 4000 kronen in.

Rotterdam. Belgische vluchtelingen.

Het blijkt, dat bij vele vluchtelingen onzekerheid bestaat omtrent de betekenis van de bepaling, dat niet dienstplichtige jonge mannen weer naar België kunnen terugkeren. Ze vragen namelijk, of deze niet

dienstplichtigheid geldt volgens de Duitse wet, dan wel volgens de Belgische. En nu is het buiten alle twijfel dat hier alleen de Belgische wet van toepassing is.

Iemand, die uit Antwerpen teruggekeerd is, deelt ons mee, dat de Duitsers op vele winkels de waarschuwing hebben geschreven, dat, als ze vóór 20 oktober niet geopend zijn, zij door hen zullen worden geopend.

De Belgen, die zaterdag met de stoomboot Stad Zierikzee van hier naar Antwerpen zijn vertrokken, zijn bij aankomst aldaar allen toegelaten.

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons op 14 dezer:

Van Sluis naar Brugge is het overal dezelfde misère, die we reeds kennen van Essen en Putte. Maar hoe meer we Brugge naderen, hoe zenuwachtiger schijnen de mensen te worden, en op hun van schrik verbleekte gezichten leest men de verbazing, hoe onze auto de enige op die weg is die zich in de richting van Brugge durft bewegen.

We zien tal van Belgische soldaten tussen de vluchtelingen, zeer enkele nog in uniform, maar de meesten hebben zich daarvan willen ontdoen; waartoe echter blijkbaar niet de nodige middelen voorhanden waren. Zo zien we er, die slechts de knoppen en onderscheidingstekens verwijderd hebben, anderen met militaire jas en burgerbroek of omgekeerd, sommigen blootshoofds, andere met Belze pet bij de uniform, kortom, een ontmoedigde troep, die alle orde en tucht heeft verloren. Dan plotseling een wielrijder in burgerkleding met een geweer op de rug, die ons zowaar aanhoudt. We herkennen hem en hij ons.

Drie weken geleden is hij met ons door de Duitse vechtlinie gekomen, die toen bij Ninove was, en nauwelijks in Gent, heeft hij ons, als van spionage verdacht, aangegeven bij de autoriteiten, die begonnen met ons te arresteren, en eindigden met zich te verontschuldigen. We zijn toen later heel goede vrienden met hem geworden en het bleek, dat hij zelf Belgisch spion in de Duitse streken geweest was, en boodschappen overbracht van Brussel naar Antwerpen. Nu is hij, als alle anderen, op weg naar Holland, maar hoopt nog eerst zijn geweer voor nader gebruik ergens te begraven.

Juist die Belgische wielrijders, zeker een der krancigste gedeelten van het Belgische leger, stellen door hun dolle moed hun medeburgers dikwijls aan gevaren bloot. Zij weten overal doorheen te komen en kunnen zich snel verplaatsen. Aan hen zijn dan ook al die aanvallen op verbindinglijnen der Duitsers, het opblazen van bruggen en tunnels, het plotselinge schieten vanuit schuilhoeken en van achter spoorwegdammen, die sinds lang door de Duitsers bezet waren, en tientallen kilometers achter hun front lagen, te wijten geweest.

Bij Brugge worden we overal gestopt door de vluchtelingen, die ons met angstige gebaren beduiden, dat het gevaarlijk is naar Brugge te gaan, en verwonderd verder gaan, als we met het volste vertrouwen zeggen: "Ja, maar wij zijn Hollanders." Een vrouwtje vertelt ons dat ze schieten. "Met kogels", voegt ze er nog bij, als ze ziet dat dit geen indruk op ons maakt.

Zo rijden we het kanaal over en de stad binnen. Wel is iedereen hen verwachtend, maar de Duitsers zijn er nog niet en we zullen dus de bezetting van Brugge beleven.

Onze automobiel is echter niet de enige. Voor "Het Gouden mandje", waar we ons noenmaal bestellen, in afwachting van de dingen, die komen zullen, staat er een andere, met het opschrift "American

consulate”, en binnen vinden we een heer en dame, die blijkbaar tot het type mensen behoren, die de Duitsers zeer karakteristiek “Schlachten-Bummler” noemen.

Verscheidene malen lukt een loos alarm ons allen naar de vensters.

Een jongmens, bleek van schrik, stormt de restauratie binnen, en vraagt eerst de Amerikaan, dan ons, of er niet een plaatsje in onze auto’s voor hem vrij is. “Ik ben officier van de gardes civiques, mijn vader is de directeur van de bank in Gent. Ik kon niet meer weggomen en nu gaan de Duitsers mij fusilleren.” Hij huilt van angst en spreekt over zijn moeder.

Waarheen hij dan eigenlijk wil ? Naar Holland natuurlijk. Ja, maar wij gaan naar het zuiden. De teleurstelling tekent zich op zijn gezicht, men moet met dit armzalig officiertje medelijden hebben, en ik zeg hem, dat er volstrekt geen gevaar voor hem bestaat, dat de Duitsers toch niet aan zijn neus kunnen zien, dat hij van de burgerwacht is, want hij is natuurlijk zo wijs geweest zijn uniform uit te trekken. Buitendien zouden ze hem nog niet eens iets doen, als ze wisten, dat hij ertoe behoord had, als hij zich nu slechts kalm gedraagt.

Enigszins gekalmeerd vertrekt hij, en nu blijkt, dat de twee Belgische majoors, die in burgerkleden aan het tafeltje naast het onze zitten te dineren, ons volkomen gelijk geven. Zijzelf blijven kalmpjes hier, daar het toch met het Belgische leger gedaan is. Zij geven mij dan bijzonderheden over deze terugtocht, die ons duidelijk maken, dat er van een Belgisch leger eigenlijk niet meer kan gesproken worden. Wat nu nog niet in Holland geïnterneerd is, kan ten hoogste 50.000 man bedragen. Maar daarvan heeft ten minste de helft het uniform uitgetrokken en de rest is zo hopeloos gedesorganiseerd, dat ze onmogelijk voorlopig in het veld gebruikt kunnen worden en op het

ogenblik voor de geallieerden eerder een last dan een hulp zullen zijn.

Nu, tegen 1 uur, komt er plotseling weer enige opwinding onder het volk op de Markt. Daar zijn ze, de Duitsers. Twee soldaten met een Feldwebel verschijnen voor het stadhuis, en gedragen zich terstond alsof ze zich volkomen thuis gevoelen. De Belgische officieren, die hen hier in burgerkleden staan te beloeren, moeten zelf hun bewondering uitspreken over de durf van die kerels, die hier kalmpjes een stad van 60.000 inwoners, waarvan de straten volstaan met werkloze mannen, met zijn drieën komen bezetten.

Natuurlijk volgen er weldra meer, en daar er volstrekt geen tegenweer geboden wordt, en er niets bijzonders voorvalt, zetten wij de reis naar het zuiden voort, in de volle overtuiging dat de Duitsers de stad van de richting van Gent en Kwatrecht uit bezet hebben en de weg naar Kortrijk geheel vrij zal zijn.

We vragen naar de Kortrijkse Steenweg en begeven ons in de aangeduide richting, maar voelen ons spoedig in de warreling van straten van het eeuwenoude Brugge niet meer zeker van onze weg. Dus opnieuw gevraagd.

Dat is nu gemakkelijker gezegd dan gedaan. Nauwelijks staat men met de auto stil of er vormt zich om ons een onwelkome volksoploop, die ons allerlei vragen stelt en de onze negeert, of geheel verkeerde aanduidingen geeft.

Het uitrijden van zulk een stad in de hoogste spanning is dan ook uiterst onaangenaam, maar het gelukt ons eindelijk toch de Sint Katelijnepoort te bereiken, waar verschansingen opgeworpen, maar niet verdedigd waren. De zandzakken en aardhopen zijn zeer onvoldoende uit de weg geruimd. Voort gaat het de Kortrijkse

Steenweg op, die een prachtige, brede weg met bomen blijkt te zijn, met wandellanen aan weerszijden.

Het heeft ons reeds getroffen, dat het in deze laan als uitgestorven lijkt met uitzondering van een groep voor ons in de verte, en nu we even stilstaan wegens een panne aan de motor, komt een bedeesd heertje ons vertellen, dat daar de Belgische mitrailleurs zijn opgesteld. Nog spreekt hij, als het schieten weer begint en wij ons in een allesbehalve aangename situatie bevinden, die nog erger wordt als we merken, dat de Duitsers antwoorden en de Belgen blijkbaar terugtrekken. Het geknetter van het geweervuur en het ratelen van de mitrailleurs zijn nu niet bepaald aangename muziek bij het repareren van een auto, voornamelijk als men af en toe een kogel voorbij hoort fluiten of in de bomen hoort slaan. Gelukkig voor ons bepaalt zich ook hier de tegenstand der Belgen tot een minimum en weldra suist ons de hele troep soldaten voorbij.

Het zijn twee mitrailleurs, door honden getrokken, omzwermd door Belgische militairen te paard en op de fiets, blijkbaar een samenraapsel van verschillende troepenafdelingen en gevolgd door een auto met mitrailleur, overvol met soldaten en officieren, die gedeeltelijk op de treeplanken staan.

Haastig gaat het naar Brugge terug, waar ze wellicht nog de steenweg naar Oostende kunnen bereiken. Van vervolging is niets te bespeuren, en we zoeken een smid op, die onze auto wel zal repareren. Enige minuten daarna volgen de eerste Duitsers, 80 man op de fiets. Ze berichten ons, op onze vraag naar opendraaide bruggen, dat ze al weer allemaal toegedraaid waren door hen, en we rustig onze weg kon vervolgen.

Volgt een auto met Duitse officieren. Hadden de eersten onze papieren zelfs niet aangekeken, deze willen het naadje van de kous

weten. Wij geven Brussel als het doel onzer reis aan, en daar de weg naar Brussel nu niet bepaald over Kortrijk loopt, verklaren we, dat we gehoord hadden, dat er op de weg naar Gent gevochten werd, en dat we daar bang voor waren. De officieren lachen en zeggen met breed handgebaar: “Nu, hier is alles toch rustig”.

Al de reparatie klaar is, willen we juist wegrijden, maar opeens wordt er niet ver achter ons geschoten en dadelijk komt een onderofficier op ons afstormen. “Hebt u geschoten?” Neen. “Waar is er dan geschoten?” Wij weten het niet. De man kijkt ons erg wantrouwig aan. Het is een der onaangenaamste ontmoetingen, die ik nog gehad heb. Papieren worden weer onderzocht, in de auto gekeken, maar dan laat hij ons toch verder met rust.

Als we de laan uitrijden, bevinden we ons ineens te midden van een generale staf der Duitsers, die we hier helemaal niet vermoed hadden, en die met auto's en paarden de hele weg versperren. Weer ophouden dus. Maar om eerlijk te zijn, moet ik toch zeggen, dat hoe onaangenaam deze oponthouden ook zijn, we uiterst beleefd behandeld worden, de officieren kijken meestal onze papieren nauwelijks in, geven ons dadelijk verlof om door te rijden en salueren.

Nu komen we aan de brug, waar een hele troep Belgische baliekluivers staan. Zij beduiden ons te stoppen, en nu vernemen we, dat dit de brug is, die de Duitse onderofficier zegde toegedraaid te hebben, maar hij heeft vergeten erbij te vermelden, dat hij haar niet goed toe kon krijgen en de brug daardoor nu aan de ene kant te hoog en aan onze kant veel te laag is en, allergevaarlijkst zwiept, zodat de mensen beweren, dat de auto er niet over kan.

Ik ben ervan overtuigd, dat een dier kerels, die hier met de handen in de zak erbij gestaan hebben, toen de Duitsers zwoegden om de brug

te sluiten de brugwachter zelf wel zal zijn, die met stille trots constateerde dat hij toch knapper was dan de "Alboches".

Maar wij zullen het er maar op wagen en met een bons komen we op het hangende, zwiepende gedeelte neer, en ploffen aan de andere kant van het hoge zwevende gedeelte weer veilig op de oever.

Verder gaat het over Oostkamp en Waardamme, Hille en Ingelmunster.

De Duitse troepen trekken in eindeloze colonnes aan en met steeds stijgende verbazing constateren we, dat hier een compleet legerkorps, met cavalerie en artillerie, bezig is naar Brugge op te trekken.

We hoeden ons er natuurlijk wel voor onze wetenschap, dat daar geen enkele Belgische soldaat meer te vinden is, en dat de Engelsen zich bij Oostende ingescheept hebben naar Frankrijk, hier te luchten.

Maar wat zullen die Duitsers verbaasd zijn, als ze dat naderhand horen.

De Duitsers in België.

Een onzer oorlogscorrespondenten in België meldt ons:

Het Duitse leger dat Antwerpen belegerde, beweegt zich langs verschillende wegen in de richting van Duinkerken, dat door Franse troepen is bezet en versterkt. In en ten zuiden van Duinkerken bevindt zich het Belgische leger, waarvan de overblijfselen daar donderdag aankwamen. Hun aftocht geleeek op een vlucht zonder enige organisatie of verband. Nog voor de bezetting van Antwerpen door de Duitsers is het aan een belangrijk gedeelte van het Belgisch leger mogen gelukken naar Oostende te ontkomen, waar het werd

ingescheept met bestemming Boulogne om daar opnieuw te worden georganiseerd en aan de verdere krijgsverrichtingen aan de Franse linkervleugel te kunnen deelnemen.

Diksmuide, waar zich ter dekking van de aftocht der Belgen Franse marinetroepen bevonden, is vermoedelijk gisteren door dezen ontruimd. De Duitse rechtervleugel strekt zich thans uit tot aan de westelijke grens van België, waar zich geen geallieerde troepen meer bevinden. Ten zuiden van Duinkerken en Boulogne bevinden zich sterke Franse troepenafdelingen. Er zijn hier belangrijke gevechten te voorzien, die van Duitse zijde ten doel hebben de vleugel der geallieerden om te trekken. Volgens mededeling van zeer bevoegde zijde hebben Engelse troepen de benzinevoorraad te Antwerpen, waaraan de Duitsers grote behoefte hadden, onbruikbaar gemaakt.

Het hardnekkig gerucht gaat, dat de geallieerden ten zuiden van Bergen belangrijke voordelen hebben behaald en de Duitse linie zouden hebben verbroken. Het is niet mogelijk dit gerucht nader te controleren. De bron schijnt mij echter geloofwaardig.

Te Antwerpen. Na de beschieting.

Antwerpen, 13 oktober.

Er bestaat geen tijdrekening meer voor ons, en ik moet mij tienmaal bedenken en me vergewissen om mezelf diets te maken, dat er sedert dat bombardement al weer zes dagen verlopen zijn.

Nu heerst er gaandeweg wat meer rust, maar het is het rechte nog niet. Wel zijn, aarzelend, van de talloze vluchtelingen enige honderdtallen teruggekeerd en men hoort dat overdag aan de lawaai der gesprekken op de straat, men hoort ook alweer de kiffstemmen der kakelende buurvrouwen, af en toe hoort men zingende of drensende kinderen, kinderen hadden we sedert de zevende

helemaal niet meer gezien of gehoord, en het onvervalste Antwerps bloeit weer welig op sinjorenmonden. Zo diep zit de Uilenspiegelgeest in onze bevolking, dat de zogenaamde “truters” ook op het appel zijn en in een Duits van eigen fabrikaat moppen tappen.

Toch is het zoals ik zegde, de echte ontspanning niet. Daar hangt nog teveel dreigement in de lucht, en men weet immers helemaal niets af van wat er in de buitenwereld gebeurt. Alleen vage geruchten, in welke verhitte fantasieën geboren? Vandaag heette het, dat de Duitsers een grote nederlaag hebben geleden bij Atrecht, en dat dit in de Rotterdammer te lezen zou staan. Anderen houden vol dat men slaags is met Fransen en Engelsen bij Dendermonde. Te Kalmthout zou men het kanongebulder horen.

Eergisteren zegden Duitse soldaten mij, dat heel het Belgische leger krijgsgevangen was gemaakt in Vlaanderen. De koning was gewond; men had hem gevangen “terwijl hij zwom”. De koningin “is dood”. Oostende wordt beschoten. Al de Engelsen die naar hier gekomen zijn werden gevangen. Rond Brussel wordt gevochten. Rond Willebroek was men slaags geweest, en Duitse troepen trokken naar Mechelen. Enzovoort.

Gelukkig bestaat hier geen enkele gazet meer, die al die geruchten opneemt en paniek zaait onder de mensen met al die niet te controleren geruchten. Één ding zie ik zelf; er zijn haast geen Duitse soldaten zichtbaar, de automobielen snijden met verbluffende vaart door de straten en men zou zeggen: een ernstig zorgelijke trek verlaat het wezen der Duitsers niet. Het is een indruk.

Ik heb vanmiddag nog eens uw consul-generaal, de heer Jan van den Bergh ontmoet. Ik heb het persoonlijk bijgewoond, hoe deze voortreffelijke ambtenaar heel de tijd van de oorlog de handen vol

heeft gehad. Er stonden duizenden mensen aan zijn kantoor, die toch maar geholpen moesten worden, en die hij, met onverzettelijk goed humeur en bewonderenswaardig geduld, inderdaad hielp, daarin bijgestaan door zijn drie lieve en dappere dochters en de twee bereidwillige zonen van dominee Griethuizen. Zelf heb ik ondervonden hoe humaan daar de mensen werden behandeld en met hartelijke woorden vaak opgebeurd. Geen ogenblik heeft de consul-generaal zijn post verlaten. Het was mevrouw Van den Bergh, die vrijdag rond half twee de eerste Duitse pinhelmen zag verschijnen boven de groene wallen der stad, waar zij juist een poosje, vlak in de nabijheid van haar woning in de Van Putlei, rondwandelde.

Toen ik de consul-generaal op de Meir ontmoette, kwam hij juist uit het prachtige hotel in rococostijl, van mevrouw Osterrieth, op de hoek der Eikenstraat, waar de nieuwe Duitse gouverneur, de derde reeds, en ditmaal luitenant-generaal Freiherr von Huene von Huiningen hem met zijn collega's, de consuls-generaal der Verenigde Staten, de heer Dietrich, en van Zweden, de heer Petri, had ontvangen. De bevelhebber moet buitengewoon hoffelijk geweest zijn en verklaard hebben, dat het een grote eer voor hem was, hen te mogen ontvangen. Hij is een Badenaar, met uiterst vriendelijk voorkomen. Hij hechtte er aan, de mensen hier gerust te stellen. Reeds veel had hij in zijn leven gezien, maar nooit zo iets als de paniek, die de lieden te Antwerpen met honderdduizenden op de vlucht had gejaagd. De bevolking, mits die zich vreedzaam hield, zou geen leed gebeuren. Hij was zo beleefd en voorkomend, dat uw consul de vrijheid nam, om hem te wijzen op de termen van een proclamatie te Berchem, waar hij de tekst van op zak had en die luidde als volgt:

Gemeente Berchem.

Proclamatie.

De kolonel, bevelhebber der Duitse troepen, de stad Antwerpen bezettende, gelast mij de volgende proclamatie af te kondigen:

Aan de bevolking.

Bij de minste vijandigheid die zal gepleegd worden, tegenover de Duitse troepen, die de gemeente Berchem bezetten, zal de gemeente beschoten en verbrand worden. Ik hoop wel niet in de noodzakelijkheid gesteld te worden, deze wrede maatregelen te nemen. De bewoners van Berchem zullen in hun huizen blijven, te rekenen van 7 uur 's avonds tot 6 uur 30 's morgens. Al de bewoonde huizen zullen verlicht worden gedurende gans de nacht. Het is verboden deze 's nachts te sluiten. De straten zullen verlicht worden gedurende gans de nacht, hetzij door gas, hetzij door elektriciteit, hetzij op welke andere wijze ook.

Het is aan alle openbare inrichtingen verboden sterke drank te verkopen. Al de vuurwapens die te Berchem zijn, dienen afgeleverd in het magazijn der stad, Fortuinstraat. De bewoners van Berchem, die dragers van dergelijke wapens zouden zijn of bij hen zouden bewaren, zullen zich voor een Duitse krijgsraad te verantwoorden hebben.

De Belgische vlag dient weggenomen.

Antwerpen, 9 oktober.

Voor gelijkvormig afschrift:

De politiecommissaris,

(getekend) L. Spijsschaert.

De toon en de termen van dergelijke proclamatie mochten bezwaarlijk beruhigend heten. Met open deur was toch niemand

veilig voor een dronkenman of een kwaadwillige, om het even van welke nationaliteit, en geen jonge meisje durfde in zulke voorwaarden gaan slapen. Dan ging het niet aan, om een klein relletje, zoals in een grote stad iedere dag onvermijdelijk kan voorkomen, een hele bevolking te straffen. In gewone tijden gaat geen dag zonder zoiets voorbij. Waarom zou een of ander opgewondene niet eens wat baldadigheid plegen? Zeker zal er op gelet worden dat het niet gebeurt. Maar het ligt toch voor de hand. De mensen zijn nu allen zoo zenuwachtig. De Nederlandse kolonie telt 20.000 Nederlanders, voor wiens belangen de consul-generaal heeft op te komen. Dat de lieden hier niet onmiddellijk de vlag groeten, moet men leren verstaan uit de nationale gebruiken, die tegenover de nationale symbolen geenszins uitbundig zijn. Op 12 uur tijd leert een volk niet van manier te veranderen, en dat kon met de opvoeding en de heersende gewoonte ook niet. De generaal antwoordde, zeer geruststellend, met de Duitse spreuk: "auf Spatzen schiesst man nicht mit Kanonen." Hij zou voor geen beuzelarijen ingrijpen, maar verwachtte ook dat de houding der gezette burgerij in alle opzichten onberispelijk zou wezen: dan zou spoedig de toestand ophelderen, en het gevoel van beklemdheid geheel wijken. Er is geen sprake van, dat men de lieden voor loopgraven en dergelijke zou opeisen: laat men aan zulke praatjes geen geloof slaan. Hij zou zich geheel aan de Haagse conventie houden. Dat het gewone leven spoedig hervat worde. Laten de werkers aan het werk gaan, en niemand zal zich te beklagen hebben.

De stad zag er vandaag iets meer levendig uit. Met kleine groepen komen de mensen, zij die hier door hun taak geroepen zijn, terug. Men levert geen Passierscheine meer af ten stadhuize, waar men van 6 uur 's morgens reeds in eindeloze rijen de beurt afwachtte. Iedereen mag nu vrijelijk komen en gaan.

Schepen Albrecht is heden naar Den Haag vertrokken om daar aan de hogere overheid de verzekering te geven dat men hier veilig is en terugkeren kan.

In de taverne Pschorr op de Keyserlei is het tegen de avond bijzonder druk. Het zit er vol Antwerpenaars en ook vol Duitse krijgsheren, en het blonde Belgische bier stroomt. In de tavernen der Groenplaats hoorde ik een kranige jonge Duitse tenor zingen, en er is geen kroeg, Schenke of Kneipe, of men merkt de aanwezigheid van het grijze uniform der zwaar geschoeide Germanen die daar verpozen en zich met brede teugen laven. Gaarne praten zij met de mensen, en een trek hebben allen gemeen: een aan overmoed grenzend vertrouwen in hun oorlogsgeluk, alleen getemperd door een blijkbaar streng opgelegde beleefdheid. "Nur die Engländer sollen ausgerottet werden". Wij Belgen werden misleid. Hadden wij hen laten doorgaan, we hadden geen last geleden. Dat de Belgen op hun recht en de traktaten steunden, willen de besten onder hen wel geloven, maar nood breekt wet, en ze deden wat zij niet laten konden.

Af en toe is er een die voor ons arm, heldhaftig volk, medelijden toont. "Wir sind alle Menschen, und nach dem Kriege die besten Freunde wieder".

En ik herinner me nu hoe ze er uitzagen de eerste dag als zij onze stad binnentrokken op vrijdag 8 oktober. Ze hadden een priester op de straat ontmoet, die hen de weg naar de Grote Markt wijzen zou: een officier, de revolver in de vuist, liep naast hem. En tientallen voorname ingezetenen: de gouverneur der provincie baron van de Werve van Schilde, de senatoren van Peborgh, Rijckmans, N. J. Cupérus, de bevelhebber der brandweer Schepers, en anderen werden als gijzelaars eerst naar de taverne Wagner gevoerd, vervolgens 24 uur lang ten huize van de gouverneur op het Kipdorp

in bewaring gehouden. Zij werden daar zeer hoffelijk behandeld trouwens.

's Anderendaags woonde ik de parade bij op de Keizerlei: enige duizenden te voet en te paard, allen kloeke en geenszins vermoeid uitzierende mannen, die zongen: Heil dir im Siegerkranz, of : Lieb Vaterland, en zovele andere Duitse liedjes. En die parade in een leeggelopen stad, waar hier en daar een klein groepje toeschouwers geschaard stond, om ze aan te kijken. Drie Engelse vlaggen, prachtige zwarte en goudgele vlaggen, hadden ze mee. En ik heb al die koppen bekeken, nauwkeurig, met die ene benieuwdheid: zal ik hier geen bekende gezichten onder ontmoeten? Want dat was hier de algemene roep: we gingen nu weldra al de Duitsers, die jarenlang de gastvrijheid hier genoten, als overweldigers terugzien. Maar geen één die ik zag, geen één.

Het artillerieduel bij Mortsel.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons uit Antwerpen op 7 oktober:

Hedenochtend een verrassing bij het ontwaken. Gisteren nog was alles vol goede moed, en de bladen deden alle moeite, om de geruchten, alsof de vijand nader kwam, tegen te spreken: ja, zij, die zulke berichten trachtten te verspreiden, werden als "paniquards" met landverraders gelijkgesteld. Er werd honend gespot met de inhoud der vliegende blaadjes, die een Taube in de stad hadden laten vallen, en waarin de bevolking aangemaand werd zich niet aan illusies over te geven, en waarin haar werd medegedeeld, dat alleen door de voor de meest wijze oplossing der overgave te kiezen, een bombardement zou kunnen worden voorkomen. Ieder spotte ermee, en in de koffiehuisen lachte men om de Duits, die maar eerst had te zien, dat hij zijn kanonnen dicht genoeg bij de stad kon brengen.

Hoe is de toon nu anders. De bevolking wordt eensklaps meegedeeld, dat het haar patriottische plicht is, om niet te schrikken, als er een bom in de stad mocht komen te vallen. Eenieder kan, zonder dat er formaliteiten vereist worden, de stad verlaten. Tot overmaat van voorzorg worden nu reeds van overheidswege de maatregelen medegedeeld, die zij, welke denken te blijven, nemen moeten, om zich zoveel mogelijk tegen gevaar te vrijwaren.

De tijding is in haar korthed verbijsterend. Waarom nu eerst gewaarschuwd, als werkelijk de toestand zo precair is? Is dit niet het ware middel om onmiddellijk een paniek teweeg te brengen? Wist men dat gisteren en eergisteren niet? Waren al die geruchten toch waar van de overgave van zes forten?

Op straat laat zich terstond de invloed van het door de bladen verspreide manifest voelen. Om half zeven al groepen vluchtende mensen. In karren, met kruiwagens, beladen met bundels, pakken, dozen, zelfs de kleintjes gebogen onder ijlings samengeraapte dingen. Ik kom om 7 uur een gezin tegen, dat nu voor de vijfde keer vlucht, na vier keer te zijn teruggekeerd.

Bij nadenken schijnt het mij het waarschijnlijkst toe, dat de militaire gouverneur hen allen uit de stad wil verwijderen, die er een paniek zouden veroorzaken, zodra de bommen in de stad mochten vallen. Nu is dit laatste niet te verhinderen, of althans zeer wel mogelijk. De Duitser is namelijk sinds vrijdag jongstleden meester van de buitenste fortenlijn. Dit was niet te verwonderen, daar moeilijk iets tegen hun belegeringsgeschut kon worden ingebracht. Hoe licht kan niet een batterij tussen de buitenste en de tweede fortenlijn zo dicht bij de stad komen, dat de verzoeking ontstaat, een stuk of wat granaten in de stad te werpen, vooral daar hetgeen in Mechelen en Dendermonde volgens oorlogsrecht ongeoorloofd was, namelijk de beschieting van een open stad, hier zonder schending van

aangenomen gebruiken mogelijk is, daar Antwerpen een versterkte stad is. Zulk een bombardement heeft weinig te maken met de eigenlijke krijgsv verrichtingen, daar men, na de vurende batterijen te hebben ontdekt, hen onschadelijk kan maken. Alles samen genomen, scheen het mij dus aannemelijk, dat het gevaar niet zeer groot is voor een inneming van Antwerpen, vooral, daar generaal Deguise in zijn proclamatie uitdrukkelijk vermeldt, dat de mogelijke beschieting geen invloed zal kunnen hebben op de houding, door hem als bevelhebber der fortificatie Antwerpen aan te nemen. Dit fiere woord wekt bij ieder de meest hoopvolle verwachtingen; men voelt, dat de generaal het bombardement niet zou hebben aangedurfd, indien de kansen voor het behoud van de fortificatie niet zo gunstig stonden.

Ik vat het voornemen op om te trachten de wederzijdse beschieting van zo dicht mogelijk bij te wonen. Ik wandel naar Mortsel, uit welke richting ik kanonvuur hoor. Gisteren zag ik op mijn morgenwandeling nog twee tweedekkers opstijgen; heden staat er niets in de lucht. Men onderscheidt de klank van verschillende soorten van kanonnen; soms in de lucht ergens het karakteristiek schrapnelwolkje, te hoog afgekomen.

Tussen aan de weg gekampeerde soldaten kom ik bij fort 4 achter de spoordijk van Wilrijk naar Mortsel. Daar is een batterij van zes kanonnen opgesteld. Een telefonische post in de nabijheid meldt telkens de afstand van het doel. Het doel zijn naderende Duitse regimenten. Als ik kom, wordt juist afgeroepen: 2500 m. De zes schoten knallen en de granaten vliegen vlak over de spoorwegdijk, die de batterij verbergt. Het is ouderwets geschut; na elk schot moet opnieuw gericht worden. Een officier, bij wie ik mij aansluit, beklagt zich over het materiaal. "Gelukkig, merkt hij op, hebben wij flink versterking gekregen van de Fransen en de Engelsen. U zult straks zelf hun geschut kunnen zien."

Rechts van ons dondert een Franse batterij; het is zeer veel zwaarder geschut, en ook het tempo is sneller. Ook links van ons wordt gevuurd; na enige tijd houdt dit vuren op, en nadert rollend een geblindeerde trein. De trein rijdt een eind naar rechts, en neemt er opnieuw een stelling in. Er worden aan de zijkant steunstukken neergeschroefd, die aan het geschut, dat in loodrechte richting op de dijk vuurt, stevigheid geven, en de batterij wordt opnieuw in werking gezet, totdat men vermoeden kan, dat de stelling ontdekt is, waarop de hele trein wegrijdt, en een nieuw terrein gezocht wordt.

Opeens een verrassing: een hoge Engelse autobus; op het imperiaal een tiental mariniers achter stalen platen, waarachter zij zullen vuren, zodra zij straks tussen de middelste en de buitenste fortelinie zullen gebracht zijn. Daarachter nog enige gelijke voertuigen, alle beladen met Jack Tar's, jonge kerels van ogenschijnlijk goede gevechtswaarde. Ze zijn fris en zeer correct. Tussen hen en de Vlaamse soldaten gaat het goed, maar niet vriendschappelijk. De Vlaming en ook de Waal is gemoedelijk, terwijl de Engelsman, zelfs van mindere huize, hen wat te droog, teveel beheerst en vooral teveel altijd mijnheer is.

Telkens trekken Belgische troepen voorbij, in de richting der zuidelijker fortin. Het zijn allen grenadiers; ze zien er onverzorgd en vermoeid uit. Opeens een compagnie Engelse mariniers. Het lijken alle jonge jongens, met hun baardeloze gezichten. De Belgen zijn hun sympathiek gezind, en verwachten wonderveel van hun medewerking. De Engelsen hebben goed vertrouwen in de toekomst, en geloven in hun 32 cm kanonnen. Ze denken binnen enkele dagen een voetbalmatch te organiseren.

Ondertussen gaat het schieten door. Het wordt niet beantwoord. Er wordt getelefoneerd: 3000 m. Opeens op een 1500 m van ons in de lucht een wit wolkje en een plof. Dat is een granaatkartets van de

Duitser. Tussen Mortsel en Bouchout telkens boven de bomen zichtbaar de wolkjes van de Belgische schrapnels. Zij ontploffen wel wat hoog; het zal mij later blijken, dat dit inderdaad een fout is geweest van de Belgische pointage in het algemeen. Hun granaatkartetsen hebben daardoor niet de uitwerking, die mogelijk waren geweest.

Na elk schot drijft er boven de batterij een enorme wolk rook. Als ik vraag waarom er geen rookloos kruut gebruikt wordt, antwoordt mijn metgezel iets van: ouderwets materiaal, enzovoort. De Duitsers hebben waarschijnlijk uit een kerktoeren de richting van de vurende batterijen zeer goed waargenomen, want het komt langzamerhand in de lucht vol te staan van wolkjes schrapnel, die zich duidelijk in twee richtingen uitspreiden: de ene naar onze, de andere naar de links van ons vurende batterij. Daar in de heldere, bijna onbewogen lucht de wolkjes prachtig blijven hangen, ziet men een scherp getekende V staan. Er is, al tast de Duitser nog altijd maar naar onze stellingen, iets onaangenaams in die nadering van die fraaie witte plekje tegen het donkere blauw van de hemel.

Ik vraag, waarom er door de Belgische vliegers niet wordt gezocht naar de stellingen van het Duitse veldgeschut. Men weet het niet. Juist als ik het vraag, signaleert men hoog boven het veld een vliegtuig. De officier, met wie ik in gesprek ben, kijk mij aan. Ziedaar het antwoord op mijn vraag. Ik verheug mij over de interessante samenwerking tussen artilleristen en vliegers, die ik zal bijwonen. Het vliegtuig komt nader: het lijkt wonderveel op een Taube. Ik vestig hier de aandacht op, maar er wordt mij geantwoord, dat er Engelse vliegtuigen zijn, ook eendekkers, die zeer veel op de Tauben gelijken. Het vriendelijk aangestaarde vliegtuig nadert dus ongehinderd onze stelling; het vliegt vlak over ons heen. Juist als het boven onze hoofden gekomen is, spreidt er zich zulk een onaangenaam wolkje uit neer. Het is dus toch een Taube. Er wordt geroepen: "een bom".

We zoeken daarop allen dekking achter een muur, maar er valt niets, en als wij opzien, zien we naast het wolkje een tweede komen, een derde, en langzamerhand staat er een hele krans van seinen juist boven ons. Het zijn niets anders dan seinen, die tot markering dienen van de stelling onzer batterij.

De Taube keert kalmpjes om, en nu eerst worden er verrekijkers op gericht. Ten overvloede wordt er geconstateerd, dat het inderdaad een Taube was. Men gaat voort met vuren: 4000 m. Na een halfuur is het 5100 geworden, en om 12 uur 5500 m. De vijand is dus in die paar uren 3 km achteruit getrokken. Heeft men de Duitser, die zoeven met zijn artillerie naar ons zocht, zo gehinderd, dat hij het vuren staken moest? Zeker is, dat die bijzonder onaangenaam naderende schrapnels, waarvan de laatste een zacht gekletter van scherven tegen daken aan de andere kant van de dijk deden hoorbaar worden, nu opgehouden zijn.

Aan beide zijden verslapt het hevige vuren van deze morgen, in de verte alleen telkens het geweldige gedonder van het Engelse kanon, naar mijn zegsman mededeelt, het scheepsgeschut van 32 cm dat bezig is, het zware Duitse geschut op te zoeken, en buiten werking te stellen. Op mijn vraag, hoe dan toch in hemelsnaam de markering geschiedt, nauwkeurig genoeg, om met een kleine kans op succes op die enorme afstanden te kunnen werken, blijft hij mij het antwoord schuldig. Er is noch een vliegtuig noch een ballon captif zichtbaar.

Voor ik met dank van mijn metgezel afscheid nemen, deelt hij mij nog een vermeldenswaardige omstandigheid mee. De samenwerking van de Engelsen met het Belgische leger zou veel te wensen overlaten. Zij zou zelfs zo onbevredigend zijn, dat de Engelse bevelhebber het voorstel gedaan zou hebben, om de hele zorg voor de verdediging van de Oosterforten der tweede linie op zich te nemen. Dan zouden de Belgen met uitzondering van sommige bezettingstroepen der

forten zich naar de linkeroever der Schelde begeven. Dat zou tevens de zoeven door ons waargenomen beweging der Belgische troepen verklaren. Terwijl de Engelsen met hun frisse krachten de vijand zouden tegenhouden, zouden de vermoeide Belgen enige dagen kunnen uitrusten. Ik deel dit alles mee, omdat later de schuld voor het mislukken der verdediging van Antwerpen door vele militairen op de Engelsen zal worden geschoven.

Te Brussel.

Uit een particuliere brief uit Brussel van 14 oktober:

Naar ik hoop, hebt ge u niet ongerust gemaakt naar aanleiding van het bericht der Belgische delegatie te 's-Gravenhage (Nieuwe Rotterdamse Courant van 10 oktober) volgens hetwelk hier hongersnood zou heersen. Al is het brood wat kleiner en van veel mindere kwaliteit, al zijn de boter, eieren en kaas veel duurder (boter 4,05 tot 4,60 frank per kilo, verse eieren 18 centiemen) dan in gewone tijd, alles is er nog te krijgen, en de Duitse regering bevordert, naar ik hoor, de invoer uit Nederland van allerlei artikelen, vooral boter en kaas. Het autoverkeer tussen hier en Maastricht of Luik neemt dan ook toe.

Elke dag ziet met de Maastricht grote auto's met achterop witte doeken met grote zwarte drukletters Alimentation de la ville in de Bruxelles, die volgeladen de reis weer aanvaarden.

Artikelen, die ontbreken zijn zout, rijst en petroleum. Schaars wordt het meel. Ook kolen, die slechts tegen hoge prijzen te krijgen zijn. Binnenkort echter verwacht men aanvoer per schip uit de kolendistricten.

Veel bruikbare paarden lopen er in onze stad niet meer rond. Alles wat maar hun gading was hebben de Duitsers opgeëist of gekocht.

Iedere eigenaar van paarden heeft die voor een commissie moeten leiden, getuigd en gezadeld en eventueel met het door hen getrokken voertuig. Wee degenen, die er achter hielden. Daarvoor diende de volgende aankondiging: L'autorité militaire allemande fait connaître que si des chevaux étaient découverts dans la suite et qui n'auraient pas été présentés devant la commission ils seraient saisis sans aucun dédommagement pour les propriétaires.

Wat is er ontzaglijk veel voor de uitgeweken Belgen in Nederland gedaan. Langzamerhand begint het hier tot de lui door te dringen, dat het een zegen is, dat Nederland neutraal is gebleven. De Nieuwe Rotterdamse Courant wordt hier veel gelezen.

Wederwaardigheden van een Belgische patrouille.

Mijn schrijft ons van Belgische zijde:

Enige dagen geleden werden de eerste luitenants Belinne en Renard van de Belgische lansiers door het Belgische hoofdkwartier met een belangrijke opdracht uitgezonden, om de bevelvoerende generaal in te lichten aangaande het Duitse leger dat op Gent aanrukte. Met enige vastberaden manschappen, die uitgelezen paarden bereden, ondernamen zij een snelle rit naar Gent, slaagden erin tussen talrijke patrouilles Duitse uhlanen en militaire wielrijders in te glippen, maar werden gestuit op het ogenblik dat zij het kanaal van Terneuzen bij Terdonk wilden overzwemmen. Het slechte schieten van de Duitse infanterie stelde hen in staat te ontkomen en ze zochten nu een nieuwe plaats bij Zelzate om het kanaal over te komen. Zij waren hierin tegen de avond bijna geslaagd, toen ze door het vuur van machinegeweren bestookt werden. Naar Assenede teruggedreven, daarna voorbij dat dorp, konden zij ten slotte in een eenzame hoeve de wijk nemen. Ongelukkigerwijs werden zij daar bij het aanbreken van de dag door Duitse ruitery omsingeld. Ondanks hun gering aantal

sloegen zij zich met de zes andere ruiters van een patrouille door de vijand heen, maar werden nu op Nederlands grondgebied gedreven.

Deze wakkere mannen zijn thans naar het noorden van het land gezonden.

Aan de Brabantse grens.

Men meldt ons:

Te Bergen op Zoom verblijven ongeveer 70.000 vluchtelingen. De kelders en zolders van alle huizen worden bewoond. In het stadhuis is de hoofdwacht. Op het Marktpllein, dat door infanterie wordt afgezet, wordt in veevoederfornuizen gekookt. Grote tentenkampen zijn aangelegd op Plein 1813 en op Kijk-in-den-Pot. De kampbewoners koken ook veel zelf op van stenen gemaakte veldoventjes.

De grote circustenten hebben reeds elektrisch licht.

In het dorp Putte wordt de Belgische grens bewaakt door Duitse marinesoldaten. In het Hollands gedeelte hield gistermiddag de heer Franck, afgevaardigde van het bestuur te Antwerpen, in het gemeentehuis een gelijkaardige rede als die hij tevoren in Roosendaal gehouden had om de Belgen op te wekken naar Antwerpen terug te keren.

Alvorens in zijn auto naar Antwerpen te rijden, verzocht hij ons vooral bij de directie van de Antwerpse Gazet op terugkeer aan te dringen. Naar hij vernomen had hield de directie hier verbleef.

Te Bergen op Zoom en Hoogerheide is een verwijderd schieten gehoord van zware kanonnen.

Gisterochtend vertrokken volgens een ooggetuige zeer veel troepen uit Antwerpen in de richting van Brussel. Daarbij waren onder andere 20 mitrailleurs met ezels bespannen.

Uit het dagboek van generaal Leman.

De Kölnische Zeitung publiceert aantekeningen uit het dagboek van luitenant-generaal Leman, de verdediger van Luik, over de beschieting en de verovering van het fort Loncin.

De generaal schrijft dat de Duitsers de hele stad in hun bezit hadden, nadat zij van een hapering binnen de fortengordel aan de rechter Maasoever konden gebruik maken om de forten van binnenuit aan te vallen. Toen kon ook de beschieting van de forten op de linkeroever beginnen. Het fort Loncin ligt ten westen van Luik aan de grote weg naar Brussel en is modern ingericht. De beschieting begon op 11 augustus met 10 en 5 cm kanonnen, de 12^e en de 13^e deden ook 21 cm kanonnen mee en eerst de 14^e werd het vuur geopend met stukken, die de vernietiging van het fort tengevolge hadden.

Op de 14^e, te kwart over vier in de middag, naderde een Duits officier tot op 200 m van het fort, om de richting aan te geven voor de Duitse artillerie. Twee uur achtereen werd toen een zeer nauwkeurig granaatvuur onderhouden. Na een half uur begon het vuur met 21 cm stukken. Ze schoten de hele nacht door om de 10 minuten granaten op het fort, die grote materiële schade aanrichtten en ook ten gevolge hadden dat alle verblijven van de bezetting met rook werden gevuld. De generaal was daardoor genoodzaakt de manschappen op de verzamelplaats en op de galerij te verenigen, doch ook tot daar drong de verstikkende rook door en deed afbreuk aan de strijdvaardigheid van de bezetting.

De volgende ochtend om half zes begon er een heftig vuur, dat eerst tegen 2 uur 's middags werd gestaakt. De schoten waren zeer goed gericht en brachten ontzettende verwoestingen teweeg. Het fort dreunde tot in zijn grondvesten. Alle elektrische lichtgeleidingen werden vernield, zodat de bezetting zich met petroleumlampen moest behelpen. Ook de ventilatoren waren onbruikbaar geworden, wat de atmosfeer nog ondraaglijker maakte. Toen om 2 uur het vuren ophield, ging de generaal een onderzoekstocht door het fort ondernemen, maar om 2 uur begon het alweer. Het leek, schreef Leman, of de Duitse batterijen salvo's gaven. Later hoorden we dat toen met 42 cm kanonnen werd geschoten, die granaten van 1000 kilo naar ons toe slingerden met een nog ongekend ontploffingsvermogen. We hoorden het als er zo aankwamen, eerst een suizen in de lucht, dat aanzwol tot een woedende orkaan en met een vreselijke donderslag eindigde. Reusachtige stof- en rookwolken dreven over de trillende grond. Op een gegeven ogenblik wilde ik naar de commandantpost gaan om te zien wat er aan de hand was, doch nauwelijks had ik een paar passen in de galerij gedaan, toen een geweldige luchtdruk mij omver wierp zo dat ik met mijn gezicht op de grond viel. Ik stond op en wilde verder gaan, doch ik kon niet door de verstikkende rook die mij omhulde, een mengsel van het gas uit het ontploffende kruid en de rook van in brand geraakte bedden en meubelen, die uit het verblijf van de manschappen kwam. Ik moest dus wel op mijn schreden terugkeren, want men kon bijna niet meer ademen in die atmosfeer. Gelukkig kwam kapitein Collard, mijn adjudant, op de gedachte om het bovendeele van het venster weg te nemen, waardoor tenminste wat frisse lucht binnenkwam.

Toen generaal Leman er op uit ging om de bezetting in veiligheid te brengen, ontdekte hij op zijn tocht door de gracht tot zijn grote schrik dat het fort was ingestort en dat het puin in de gracht een dam vormde, waarop soldaten heen en weer liepen. Hij dacht dat het

Belgische gendarmes waren en riep ze aan: "Gendarmes!". Doch op hetzelfde ogenblik kreeg hij een aanval van benauwdheid, en werd duizelig en viel. Toen hij weer bijkwam, bevond hij zich bij zijn begeleider, maar er was een Duitse kapitein bij, die hem een glas water aanbood. Het moet dan ongeveer 7 uur 's avonds zijn geweest. De generaal werd in een ziekenwagen gelegd en naar Luik gebracht. Hij was krijgsgevangene, zonder zich te hebben overgegeven. Later vernam de generaal dat het fort Loncin omstreeks half vijf in de lucht was gevlogen, op hetzelfde ogenblik dat hij door de luchtdruk ter aarde was geworpen, en dat de mannen die hij voor Belgische gendarmen had gehouden, Duitse soldaten waren. Ook vernam hij dat de Duitsers order hadden de manschappen van de bezetting te redden als dat mogelijk was.

De generaal werd later geïnterneerd in het huis van de gouverneur van de provincie met kapitein Collard en zijn kamerjongen. De Duitse luitenant-generaal Kolewe, militaire gouverneur van de plaats overhandigde hem daar een degen als bewijs van hoogachting. Leman heeft dit wapen meegenomen naar zijn kamer in de citadel van Magdeburg, waar hij sedert 23 augustus vertoeft.

De generaal klaagt in zijn dagboek over het morele lijden dat hij heeft doorgemaakt; zijn lichamelijk lijden, veroorzaakt door het verblijf in de verstikkende atmosfeer van het fort Loncin zijn, vergeet hij erdoor.

De Duitsers in België en Frankrijk.

Parijs, 18 oktober. Officieel bericht van 3 uur hedenmiddag:

In België heeft het Belgische leger verscheidene aanvallen, die de Duitsers op de overgangplaatsen over de IJzer (rivier ten zuiden van Veurne, die in Frankrijk ontspringt) deden, afgeslagen.

Uit Antwerpen.

Breda, 18 oktober. Antwerpen herleeft. Toen ik vanmorgen gewekt werd door het geschel van een Duits muziekkorps en vanuit mijn slaapkamer een blik wierp op de Groenplaats, werd dit duidelijk.

Het zonnetje speelde tussen de bladeren der bomen. De stafmuziek der Duitse mariniers gaf voor het hotel een matinee (het is heden de herinnering is van de slag bij) en op de Groenplaats wemelde het van Antwerpenaren, die met hun zondags pak aan en lachende gezichten een feestelijke indruk maakten.

Uur bij uur ziet men de drukte toenemen. Heden waren er wel tienmaal zoveel winkels weer geopend als gisteren en dat gaat zo gemoedelijk en kalm, alsof Antwerpen als Belgische stad ingeslapen was en als een Duitse garnizoensplaats ontwaakt. Bij de banketbakkers en in de lunchrooms staan kranige luitenants hun gebakje te verorberen en kijken naar Vlaamse schonen, die weer opgesmukt en gefriseerd door de straten wandelen. Alleen de verbrande huizen hier en daar herinneren eraan, dat Antwerpen belegerd geworden is.

Van hedenmorgen af hoort men de bellen der elektrische trams weer door de straten. De lijnen 3 en 5 hebben de dienst hervat. De andere volgen morgen of overmorgen. Aan de gasfabriek werken thans 300 man. Anders waren het er 1200. Met de waterleiding zal het wel langer duren. Het buizenstelsel is geheel gaaf gebleven, maar de pompinrichtingen te Walem zijn zwaar beschadigd, zodat geen voldoende druk kan verkregen worden. Men probeert zich dus te Antwerpen met pompen te behelpen, die echter, omdat Antwerpen een oude stad is, in bijna ieder huis aangetroffen worden.

Voedsel is er ruim voldoende. En de prijzen zijn op het ogenblik lager dan voor het beleg. Brood, ook heerlijk wit brood, is verkrijgbaar tegen 13 en 14 centimes per kilo. Boter kost drie frank per kilo. Melk tien centiemen per liter. Ook vlees is goedkoper dan anders. Alleen is er gebrek aan petroleum, die 22,5 centiemen per liter kost en deze zal nog veel duurder worden.

Op het hoofdbureau van politie vernam ik, dat bijna geen enkele onordelijkheid sinds de komst der Duitsers voorgekomen is. Slechts twee gevallen van ruw optreden der Duitsers vernam ik. Het kan niet anders gezegd worden: de Duitsers gedragen zich correct en, naar ik van mensen, die uit Brussel kwamen, verneem, treedt men daar oneindig veel strenger op.

Aan het verbodsuur om na 8 uur op straat te lopen, wordt niet streng de hand gehouden. Winkels en cafés moeten om 7 uur worden gesloten.

Werklieden zijn door het gemeentebestuur van Antwerpen aangenomen, om de puinhopen op te ruimen. Het Duitse bestuur laat aan het gemeentebestuur geheel de vrije hand in het bestieren der stad. Baron von Bodenhausen is thans gouverneur van Antwerpen en omtrek. Von Hüne, de Duitse generaal der infanterie, is commandant van de stad. Majoor Schwabe is de bevelhebber der politie.

Ik bezocht heden verschillende hospitalen. Het Belgische Rode Kruis zorgt alleen voor de Belgische en Engelse gekwetsten. In de zalen van de dierentuin, welke tot hospitaal ingericht zijn, liggen er 125. In het gebouw der Predikheren thans een kleine 50. Dit zijn meest ernstige gekwetsten. De andere waren voor de val van Antwerpen naar Oostende overgebracht. In de militaire hospitalen liggen alleen Duitse gekwetsten. Het aantal is niet te bepalen en wordt geheim

gehouden. De meesten gaan zo spoedig mogelijk naar hun vaderland terug. De afdeling Antwerpen van het Belgische Rode Kruis zorgt ook voor de vluchtelingen, die geen onderkomen meer hebben.

Heden werd aan hen 10.000 kilo brood uitgereikt.

Binnen enige dagen zullen er te Antwerpen één of meer Vlaamse kranten verschijnen. In het hotel Weber is een krantenkiosk geplaatst, waar de Düsseldorf Zeitung verkocht wordt. Het nieuws daarin is een dag oud.

Behalve de treinen van Merksem naar Holland rijden er nog geen. Zaterdag zijn er twee militaire treinen uit Brussel naar Antwerpen vertrokken, maar deze zijn niet aangekomen, omdat de spoorweg nog niet in orde was. Van het Belgisch staatsspoorwegpersoneel hebben er zich een 150 man aangemeld, om weer te werken. De spoorlijnen om Antwerpen zijn echter voor het grootste gedeelte beschadigd. Men is druk bezig het net te herstellen.

De post voor binnen de stad zal, naar de Duitse gouverneur mededeelde, donderdag of vrijdag weer bestellen. Enkele bijpostkantoren zijn ingericht voor de Duitse veldpost, die uitstekend werkt.

Met een Duitse officier ben ik langs de forten van de binnenste gordel gereden. Ze zijn niet erg beschadigd. Voor de forten Lille en Liefkenshoek waren door de Belgen versterkingen aangebracht. Deze zijn vannacht met dynamiet vernietigd. Zoals men weet, bestaat de bezetting van Antwerpen uit Duitse mariniers. Ongeveer de helft is vanmorgen vertrokken in de richting Oostende om dat te bezetten.

Vannacht zijn er in de militaire hospitalen talrijke Duitse gekwetsten binnengebracht. Volgens een stafofficier moet er tussen Oostende en Ieper op het ogenblik hevig gevochten worden. Een Amerikaans

journalist die van Gent kwam vertelde mij dat er ook te Gent vele gekwetsten worden binnengebracht. Het moet vaststaan dat er in die richting een hevige slag aan de gang is.

Hedenmorgen werd voor het eerst in de Onze-Lieve-Vrouw Kerk, de kathedraal van Antwerpen, een mis gehouden voor de Duitse soldaten. De mis werd opgedragen door een Duitse aalmoezenier, geassisteerd door matrozen als misdienaar. Het muziekkorps der marine gaf daarbij toepasselijke muziek. Na afloop hield de Duitse priester een preek. Dit was de enige maal dat ik de Duitsers in Antwerpen zich hoorde verhovaardigen over hun overwinning. De priester dankte God die hen de zege gegeven had. De enkele burgers die ook in de kerk aanwezig waren en toevallig Duits verstonden, verwijderden zich met tranen in de ogen. In hun eigen kerk was thans een priester van hun eigen godsdienst bezig, te roemen over de val van Antwerpen. Het trof mij dat ik nog slechts enkele weken geleden een priester in dezelfde kerk God had horen smeken om het Belgische vaderland te bewaren.

Ik heb gisteren bericht, dat naar ik vernam, advocaat Franck niet is benoemd tot burgemeester van Antwerpen; hij is voorzitter van de commissie van bijstand bij het bestuur der gemeente en treedt op als plaatsvervanger van burgemeester De Vos, die ongesteld is.

Vlissingen, 18 oktober. Het loodtransportvaartuig Coertzen was zaterdag van hier vertrokken om de boeken van de Nederlandse loodscommissaris te Antwerpen te halen. Het is onverrichter zake teruggekeerd, daar het verzoek niet toegestaan werd door de Duitse overheid.

Roosendaal, 18 oktober. Aan het pompstation te Walem is vandaag hard gewerkt. Morgen, zo hoopt men, zal de Antwerpse leiding weer water kunnen geven.

Van Antwerpen naar Brussel.

Roosendaal, 18 oktober. Heden vertrokken van 8 uur tot 3 uur op alle hele uren treinen naar Merksem. Ze zijn niet overvol. Ook is er langs de wegen naar Antwerpen nog maar weinig van terugkerende vluchtelingen te bemerken. Gisteren ben ik er weer per auto heen geweest. Er komt wel wat meer levendigheid in de stad. 's Middags woonden we er voor het raadhuis een militair concert bij, waarop niet minder dan viermaal het Duitse volkslied werd gespeeld. De Antwerpenaren houden zich nog ver van deze vrolijke kopermuziek. Maar de Duitse officieren, in auto's, in equipages, dogcarts, victoria's, te paard en te voet, geven er elkaar rendez-vous. Juist trokken politieagenten toeterend rond, om de bevolking te waarschuwen, dat zij zich niet ongerust moet maken, als 's middags schietproeven met nieuw geschut zouden genomen worden.

Op het raadhuis werden onze papieren in orde gemaakt om meteen met de auto's vrij in en uit Brussel te komen. De weg erheen maakte een gruwzame indruk van oorlogsverwoesting. Mechelen is een ellendig verminkte stad, en de wonden in de rechtse gevel van die beroemde Romboutskerk, zij zijn om over te schreien. Van de prachtige kerkraden zijn de meeste open gaten geworden op de mazen van het lood; een enkel venster toont nog in de rijke kleurentinteling van enkele gespaarde ruitjes wat een ontroerende schoonheid hier ook al door de kanonnen is vernield. De spatten van de granaten besmeuren wreed de vroomheid van de toren, waarbinnen de machtige zang van de beiaard voorgoed is verstomd, waarlangs hier en daar in het verweerde gesteente de profileringen door het kanonnengeweld zijn kapotgeslagen. En dan al die huizen, met de armzalige witte lappen als vredesvlaggen er nog uit, als zeven doorboord van de kogels, stukgescheurd, ineengestort langs de verlaten straten. Hele dorpen in puin, de wegen, de tramrails doorwoeld als van een aardbeving, en de gevluchte bewoners, die

terugkeren, moe met een pak op de nek, en die van hun woning, van hun bestaan niets terugvinden dan een zwarte ruïne, dan een hoop stenen en gruis. Ook staat er een enkele plank overeind op een hoop zand, waar gesneuvelden zijn begraven.

Maar uit de verte lokt Brussel met zijn lichten als een feestverlichting aan de avondhemel. Ja, de kleurigheid der Duitse uniformen geeft een nieuwe vrolijke noot aan het mondaine gewoel. Brussel, ongerept als kokette stad, naar de schijn zelfs vrolijk als altijd. De volle restaurants, de fonkelend lichte winkels, het frivole verkeer. En van nood geen sprake. Men serveert overal de gesoigneerde diners, men krijgt dezelfde goudblanke fluiten van witbrood, de magazijnen stallen er voor normale prijzen tot de fijnste delicatessen uit, en toen we vanmorgen om 5 uur nog even in de Hallen gingen, was er groente, waren er vruchten, bloemen, wild, vlees, gevogelte te kust en te keur.

De Duitse bezetting is er rustig "eingebürgert". Alleen, om negen uur moet alles naar bed. Dan sluiten de meeste koffiehuisen, alle winkels, tot zelfs het post- en telegraafkantoor.

Publieke vermakelijkheden houden hun deuren dicht, en om half tien was het diepe nacht op de boulevards, waar de elektrische manen op slag vershoten waren. Wij logeerden heel rustig in het hotel Métropole. In de donkere vroegte maakte de kelner excuses, dat hij ons nog maar enkel oorlogsbrood voor kon zetten. Op de verse broodjes werd gewacht.

Maar wel verstrakken de Brusselaars, verbijten zij hun haat, smoren ze een verwensing wanneer zij u voor Duitsers aanzien. En dan die ontspanning, die blijde verrassing, als ze uw Nederlands verstaan en in het Vlaams hun hart kunnen luchten. Een vrouw op de markt verkocht mij wat peren. Ze was strak, en vroeg een hoge prijs. "Ik ben

Hollander,” zegde ik. Toen kwam de zon op haar gezicht, en ik mocht maar de helft betalen. Want van haar vent, soldaat, wist zij in zes weken geen nieuws. Misschien dat hij nu ook in Nederland bij al die goede mensen zat!

Van de Brabantse grens.

Eindhoven, 18 oktober. Omtrent de bezetting bij de Achelse Kluis door de Duitsers kan nog het volgende worden gemeld:

Zaterdagmiddag, verscheen een ongeveer achthonderd man sterke troepenmacht, bestaande uit landweerinferanterie, cavalerie en enige stukken geschut voor de Kluis, waardoor de Belgische bezetting gedwongen werd de Nederlandse grens te overschrijden. De colonne der Duitsers had in opdracht de Belgische Kempen van de zich hier en daar nog bevindende afdelingen Belgische militairen te zuiveren. Een gedeelte der Duitsers rukten verder naar Hamont, welke plaats nu door hen bezet is. De zich daar nog bevindende drie Belgische gendarmen, vluchtten over onze grens, waar zij ontwapend werden. Het station Hamont is nu door de Duitsers bezet, het station Achel daarentegen niet. De treinenloop van hieruit naar Achel ondergaat geen wijziging. Morgen trekt een gedeelte der Duitse bezetting van de Kluis weg met onbekende bestemming. Tot op heden waren de paters nog niet teruggekeerd. Overal aan onze grenzen staan nu in de Belgische Kempen Duitse wachtposten.

Belgische bankbiljetten.

Roosendaal, 18 oktober. In sommige bladen heeft het volgende bericht gestaan: “Te Maastricht zijn in omloop verscheidene biljetten in de vorm van nieuw Belgisch bankpapier van 20 frank. Aan de voorzijde vertonen zij in bruin gedrukt het medaillonportret van Leopold I. De achterzijde bevat Vlaamse tekst in bruine druk op paars

en blauw fond. Bij de autoriteiten te Maastricht, en ook bij de Belgische consul is van de uitgifte van zulk papier niets bekend. Men zal dus wel doen deze biljetten tot nader bericht te weigeren.”

Op verzoek van de bankier Lanne, de Belgische kanselier, nam ik twee van deze bankbiljetten mee naar Antwerpen, een van honderd en een van twintig. Aan de Nationale Bank trof ik toevallig de directeur, de Heer Kreglinger, die mij de geldswaardigheid dezer voor Brussel uitgegeven biljetten volkomen bevestigde. Het bedrijf der Nationale Bank is nog niet hervat, omdat zij nog onder curatele de Duitse overheid staat.

Maandag 19 oktober 1914 – avondeditie

Belgische vluchtelingen.

De voorzitter van de centrale commissie voor de Belgische vluchtelingen te Amsterdam, dr. Jitta, heeft, naar het Handelsblad meldt, heden het volgende telegram van de minister van binnenlandse zaken ontvangen:

“Hulp aan jonge Belgen, vooral aan soldaten in burgerkleding mag niet verleend worden tot vervoer naar Engeland. Vertrek naar Engeland uit eigen beweging dient zoveel mogelijk te worden belet.”

De subcommissie voor huisvesting ontving van de secretaris-generaal van binnenlandse zaken het volgende telegram:

“Acht gewenst in afwachting terugvoer vluchtelingen, deze niet verder in het land te verspreiden.”

Uit Vlissingen meldt men ons:

Vrijdagmorgen is het motorschip administrateur de Badts met een 150 Belgische uitgewekenen van hier naar Antwerpen vertrokken. De bedoeling was, als het gelukte, de passagiers veilig en wel te doen landen, een geregelde dienst van Vlissingen op Antwerpen te onderhouden. Tegen de middag naderde het vaartuig, dat door mist wat opgehouden was, fort Philip, waarvan de commandant seinen gaf, aan de steiger aan te leggen. De kapitein de Badts legde zijn vaartuig echter midden in de rivier voor anker en begaf zich, voorzien van de nodige papieren aan wal. De fortcommandant kon geen verlof geven door te varen, eerst moest daartoe verlof komen van de admiraal te Antwerpen.

Te voet begaf de kapitein zich toen naar Antwerpen, waar hem, zonder dat er bezwaren werden gemaakt, een bewijs werd gegeven, dat hij mocht doorvaren. Met een barkas werd de kapitein aan boord van zijn schip teruggebracht.

Zaterdagmorgen vroeg werd de tocht vervolgd, en spoedig lag het vaartuig aan een van Antwerpen's steigers gemeerd. Er was geen Duitser te zien.

Zonder de minste moeite betraden de passagier de wal.

Zaterdagmiddag keerde de Badts te Vlissingen terug en zondagmorgen aanvaardde het zijn tweede reis. Ook ditmaal was het aantal passagiers niet groot.

In de richting van Gent zijn heden per provinciale boten nogal wat vluchtelingen vertrokken, meest burgerlieden, die hier bij burgers onderdak hadden gekregen. Naar Antwerpen wil niemand. Van de 750 hier vertoevende Belgische spoorwegbeambten wil niemand weg. Zij zeggen, dat het hun verboden is, voor de Duitsers te werken.

Tot gisteravond 8 uur hadden te Middelburg nog slechts 125 Belgische vluchtelingen een gratis kaartje naar Essen aangevraagd.

Uit Breda meldt men ons:

Het aantal vluchtelingen hier vermindert steeds. Vooral na de redevoering welke dr Franck gisteren ook hier gehouden heeft, wensden velen naar Antwerpen terug te keren. Hedenmorgen ging er een trein met vluchtelingen naar Antwerpen, en bovendien zijn er nog 200 vrijbiljetten voor de gewone treinen afgegeven.

Langs de heirbaan over Zundert keren de vluchtelingen met allerlei voertuigen terug. Deze laatsten horen voor het merendeel in dorpen rondom Antwerpen thuis.

Uit Delft meldt men ons:

Zaterdagavond is hier de burgerwacht opgekomen, met het oog op de vele vreemde elementen, die thans hier verblijf houden.

Er is weer een geval van difteritis vastgesteld onder de Belgische vluchtelingen hier. Er zijn nu twee gevallen.

Geïnterneerden.

Te Vlissingen zijn weer een paar honderd geïnterneerden aangebracht onder wie een gewonde kapitein.

Te 1 uur vanmiddag zijn te Heerenveen per extra trein 320 Belgische soldaten aangekomen die bestemd zijn voor het kamp in Gaasterland. Zij gingen per extra trams naar Sint-Nicolaasga en vandaar te voet naar het kamp.

Postverkeer met België.

Men meldt ons, dat het postverkeer met het bezette gedeelte van België nog verbroken is, en dat herstel van dat verkeer vooreerst nog niet te verwachten is.

Rotterdam. Belgische vluchtelingen.

Met de stoomboot Telegraaf 3, van de firma H. Braakman en C°, die heden weer een geregelde dienst op Antwerpen geopend heeft, zijn vanochtend slechts een 20 Belgische vluchtelingen vertrokken. Verwacht wordt, dat dit aantal morgen belangrijk groter zal zijn.

Het aantal Belgische vluchtelingen, van het station Delftse Poort naar Antwerpen vertrokken, is vandaag iets groter dan gisteren. Heden werden tot in de middag 110 bewijzen van vrij vervoer uitgegeven, tegen 70 op gisteren. Buitendien vertrokken er een 300 Belgen voor eigen rekening per spoor.

Aan een lid der directie van de firma J. en A. van der Schuyt alhier, heeft de dienstdoende stadssecretaris van Antwerpen, de heer Hubert Melis, de volgende verklaring ter hand gesteld:

De personen, die gekomen zijn om zich nopens de toestand te Antwerpen te vergewissen, hebben niet de minste moeite gehad om weer terug te gaan om hun ervaringen mee te delen.

Belgisch spoorwegpersoneel.

De beambten, klerken en werklieden van de Belgische staatsspoorwegen, die naar hier gevluht zijn, hebben hedenmorgen in de bovensaal van Boneski aan het Calandplein vergaderd, teneinde te overwegen wat hun in de gegeven omstandigheden te doen stond.

Er waren ongeveer 200 personen aanwezig. De bijeenkomst werd geleid door de heer Lucien Vonck, die er in zijn kort openingswoord

op wees, dat het personeel van de spoorwegen voortdurend order had gekregen, niet voor de vijand te werken. Daardoor had het zich telkens teruggetrokken, doch door de overrompeling van bijna gans België kon dit thans niet meer. Het personeel bevond zich nu in het gastvrije Nederland. Holland heeft ons, zegde de spreker, liefderijk ontvangen, toen we in nood waren. De Duitse overheid heeft verklaard, dat het thans veilig is in België, we moeten nu zorgen, dat we zo spoedig mogelijk dit land weer verlaten. Vooral een langer verblijf in deze stad, die zelf zoveel door de werkloosheid en stilstand van de handel en gevolgen van de oorlog heeft te lijden, is allerminst gewenst.

De heer Vonck stelde nu de vraag, wat er door het spoorwegpersoneel gedaan moet worden. Spreker had zich reeds in verbinding gesteld met het Belgisch consulaat alhier, doch daar geen afdoend bescheid gekregen. Er zijn er onder het personeel, die nog wel enige weken een matig pension kunnen betalen, maar dan is het ook uit en staat de armoede voor allen voor de deur.

Er werden nu uit de vergadering verschillende adviezen gegeven. In overweging werd genomen, dat het personeel zich zal wenden tot de directies van onze spoorwegen tot het verkrijgen van werk. Dit denkbeeld werd echter door de voorzitter ten stelligste bestreden, omdat hij van mening was, dat, bij de heersende grote werkloosheid in ons land, eigen mensen moesten voorgaan.

Dan werd voorgesteld, zich te wenden tot de regering te Havre, met de vraag, wat het personeel thans moet doen. Gaf de regering bevel tot terugkeer, dan diende men dat bevel onmiddellijk te gehoorzamen. Er waren er reeds, die vreesden, dat het antwoord van de regering, met het oog op de afstand, zich lang zou laten wachten. Het was de voorzitter toch bekend, dat zelfs op een diplomatiek

schrijven 12 dagen na de afzending ervan nog geen antwoord was ontvangen.

Weer een ander stelde voor, zich in contact te stellen met het Engelse consulaat. Wellicht dat het Engelse gouvernement een schip zou willen beschikbaar stellen, om het personeel naar Engeland te vervoeren. Daar, in het grote land zou allicht werkgelegenheid te vinden zijn.

Een ander denkbeeld, dat veel bijval vond, was het zo spoedig mogelijk samenstellen van een lijst van de Belgische spoorwegbeambten en werklieden en hun familieleden, die zich thans in ons land bevinden. De regering te Havre zou daarmee dan onmiddellijk in kennis worden gesteld. Nog een ander gaf in overweging zich ook met het Franse consulaat in betrekking te stellen, teneinde uit Frankrijk hulp te krijgen.

Tenslotte werd besloten, een delegatie af te vaardigen naar de Belgische consul alhier. Deze zou worden verzocht, zich voor het spoorwegpersoneel zo spoedig mogelijk te wenden tot de Belgische regering te Havre met de dringende vraag, wat het personeel in de huidige omstandigheden behoort te doen. Middelerwijl zullen zo spoedig doenlijk lijsten worden opgemaakt van de zich hier te lande bevindende spoorwegbeambten en werklieden, met vermelding, hoeveel familieleden zich bij hen bevinden.

De vergadering werd daarop gesloten.

Amsterdam. Belgische vluchtelingen.

Heden zal er een proclamatie van de burgemeester verschijnen inzake de terugkeer van de Belgische vluchtelingen. Ze is ongeveer gelijkloidend aan de Rotterdamse.

De geneigdheid om naar Antwerpen terug te keren blijft nog steeds gering. Wel willen sommigen naar Engeland, maar overeenkomstig een wenk van de regering wordt dat niet bevorderd.

Londen, 19 oktober. De correspondent van de Daily Chronicle in Frankrijk seint op zondag:

Kortrijk is door de Duitsers ontruimd. Ze zijn in grote opeengepakte massa teruggeworpen in de buurt van de weg, die zij op straffe van om te komen moeten verdedigen, de weg van Doornik naar Valenciennes en vandaar naar Kamerijk en St Quentin, waarlangs hun kanonnen zijn getrokken en hun transporten van levensmiddelen en oorlogsvoorraad sedert het ogenblik, dat Frankrijk de eerste slag is toegebracht.

De Duitsers in België.

Londen, 19 oktober. De Daily Mail verneemt op zondag uit Duinkerken, dat bij Nieuwpoort ten zuiden van Oostende een hevig gevecht geleverd werd.

Terneuzen, 19 oktober. Zondag bracht ik een bezoek aan Antwerpen. Het ging van hieruit met de trein naar Sint-Niklaas en verder per fiets naar Antwerpen.

Vanuit de trein was even over de grens te Clinge een Duits bivak waar te nemen. Te Sint-Niklaas vernamen we, dat er Duitsers in de kazerne waren, doch gezien hebben we er geen enkele. De stad leek als uitgestorven. Als een reddende engel kwam daar ook een onzer landgenoten met een partij gist.

Op de verschillende stations tot aan Sint-Niklaas waren vooral te Axel en Hulst veel vluchtelingen op de trein gekomen, die hun woonplaats gingen opzoeken, blijkbaar blijmoediger gestemd dan ze waren

vertrokken. Het zonnige weer en de mooie fietspaden in het Land van Waas maakten de tocht vanuit Sint-Niklaas aangenaam. Op de steenweg naar Antwerpen bewogen zich reeds velen in die richting.

In de dorpen, die we doortrokken, waren schijnbaar de meeste woningen der gegoeden gesloten, doch een groot deel der bevolking was nog aanwezig. De mensen stonden er over het algemeen triest bij te kijken en van velen hunner klonk ons de waarschuwing tegen: "Pas toch op. Ze zullen uw velo's pakken." Het schijnt ook, dat Duitse militairen fietsen aan de bezitters, die er mee op weg waren, hebben ontnomen. We vertrouwden op onze pas en reden rustig verder. De militairen, die we ontmoetten, zowel de afdelingen van de Beierse landweer, die de dorpen Nieuwkerken, Zwijndrecht en Beveren heeft bezet, als de marcherende afdelingen van de marine, waren zeer vriendelijk en groetten de voorbijgangers.

Uit het fort van Kallo zagen wij een naar schatting 500 man sterke afdeling komen, die voorafgegaan door een dertigtal mannen te paard, westwaarts trok.

Bij Sint Anneke hebben de Duitsers ponten, door sleepbootjes getrokken, in de vaart gebracht om van daar naar Antwerpen over te gaan. Toen we er kwamen, stonden grote groepen militairen met wagens te wachten om te worden overgezet. De primitieve dienst vordert slecht en we hadden het vooruitzicht vele uren te moeten wachten, daar de militairen eerst over moesten en dan pas de beurt kwam aan de burgers.

De matrozen onderhielden zich met de vluchtelingen en vroegen, of ze bang waren geweest van de zeppelin. Verder vertelden ze ook, dat er een vloot van 30 zeppelins gereed was om naar Londen te vertrekken.

Op raad van ter plaatse bekenden reden we een half uur ver de Scheldedijk op naar het dorpje Burcht. Daar was een overzetbootje en we kwamen aan de Antwerpse wal. Hier had de noodbrug gelegen, die de Engelsen hadden doen springen. Ook was daar een deel van de hangars verbrand, doordat de Engelsen hun daarin geborgen kruit en nafta hadden in brand gestoken. De petroleumtank was nog aan het branden. Boven de vele tanks, die daar staan, waait de Amerikaanse vlag.

Op de tocht naar de stad langs de kade werd onze aandacht getrokken door honderden Belgische wagons, geladen met hooi en stro, bestemd voor het vee, dat ook oorspronkelijk in de hangars was gestald.

Aan de Scheldekant was het als in een Hollands dorpje, 's zondags onder werktijd. Alleen zag men beweging van militaire vrachtkarren en auto's en marcherende groepjes. Tegen de middag was het in de omtrek der middenstatie vrij druk. Enkele restaurants, vele zijn nog gesloten, waren geheel bezet. Die morgen was op twee lijnen de dienst der elektrische trams begonnen. Vooral hier bij de middenstatie werd zeer druk met auto's gereden.

Een ongeveer 200 man sterke afdeling van het marinebataljon marcheerde met muziek voorop door de stad, naar we later hoorden, op weg naar Zeebrugge. Op de Groenplaats bracht de kapel van het tweede zeebataljon van Wilhelmshaven een serenade aan de in het Hôtel des Flandres wonende admiraal. Grote winkels zijn er nog veel gesloten.

We vernamen, dat op enige plaatsen, waar de Duitsers bij het binnenrukken eten bestelden, zij voor grote voorraden gezorgd hadden na de mededeling der bewoners, dat men het wel wilde klaarmaken, als men maar wat had. Ook zou door bemiddeling van

de Duitse autoriteiten een opneming gedaan zijn van de kapotte ruiten, met de bedoeling nieuwe te laten inzetten.

Bij het verlaten van de stad verzocht ons een lid van het comité, de heer O. Van Lerberghe, om toch vooral de vluchtelingen aan te raden terug te komen, daar niets zich daar tegen verzet en alles rustig is. De verwoesting is gering en wanneer hulp voor blussen aanwezig geweest ware, dan zou de verwoesting der stad van nog minder omvang zijn geweest.

Op onze terugtocht door het Land van Waas, tot verwondering van enkelen, die ons herkennen, nog met onze velo's bij ons, kwamen wij gehele karavananen vluchtelingen tegen, waaronder er ook waren, die het vee mee naar huis terugvoerden.

Omtrent de toestand van de Antwerpse dierentuin, waarnaar zoveel gevraagd werd, bleek ons bij informatie, dat de tuin geheel ongerept is en alle dieren nog aanwezig zijn. Alleen de roofdieren, een 25-tal leeuwen en tijgers, benevens enkele giftige slangen, waren voor het bombardement uit voorzorg gedood.

Belgische vluchtelingen.

De militaire overheid te Zundert heeft de onvermogen de Belgische vluchtelingen aangezegd, binnen drie dagen de gemeente te verlaten.

Antwerpse gemeenteambtenaren.

In opdracht van een gisteren hier ter stede gehouden vergadering van Antwerpse gemeenteambtenaren, beambten en werklieden, heeft zich hedenmorgen een deputatie uit hun midden, vergezeld van twee bestuurders van de Nederlandse Federatieve Bond van gemeentewerklieden, de heren Poelman en Wesseling, naar het

stadhuis begeven ten einde een onderhoud met de burgemeester te hebben en diens raad en bemiddeling te vragen inzake een eventuele terugkeer naar Antwerpen. Daar de burgemeester niet in de gelegenheid was de afgevaardigden te ontvangen, zijn ze te woord gestaan door de hoofcommies van de afdeling algemene secretarie, mr. Dr. S. van Brakel. Uit de aard der zaak kon deze geen toezeggingen doen. Hij beloofde echter van de geuite wensen mededeling te doen aan de burgemeester.

De Antwerpse gemeentebestuurders, beambten en werklieden begeren blijkbaar, buiten de algemene proclamatie voor de Antwerpse bevolking om, een bijzondere verzekering, dat zij ook onder het Duitse gouvernement in gemeentedienst zullen worden hersteld, en zulks op de oude voorwaarden.

De oorlogstoestand.

Het Parijse bericht van gistermiddag vertelt ons dat het Belgische leger de Duitsers met succes de overgang over de IJzer betwist, een gedeeltelijk gekanaliseerd riviertje in de nabijheid van de Franse grens, vlakbij de kust.

De rechtstreekse gevolgen van de val van Antwerpen hebben zich beperkt tot het bezetten van geheel West-België door de Duitsers. Veel verder dan Veurne hebben zij nog niet kunnen doordringen.

Militaire beschouwingen.

Van militaire zijde schrijft men ons:

In het avondblad van zaterdag las ik hoe de militaire medewerker van de Times verklaarde, dat terwijl het Duitse leger zijn intocht in Antwerpen hield, het Belgische veldleger, dat onderschept had moeten worden, wegglipte. Verder vermeldt hij dat de gevechten bij

Gent samenhangen met die aftocht welke buiten verwachting slaagde.

Misschien is de schrijver thans beter ingelicht, al wil hij, zoals alleszins verklaarbaar is, het slechte nieuws liever voor zich houden. Een aftocht echter, waarbij, behalve de verliezen door het vijandelijk vuur, en een paar duizend krijgsgevangenen, nog meer dan 10.000 man buiten gevecht worden gesteld door hen op onzijdig gebied af te dwingen, kan men bezwaarlijk geslaagd achten.

Zoals ik reeds in het ochtendblad van 15 oktober mededeelde, zijn niet alle Belgische strijdkrachten naar Oostende uitgeweken en daar sloop gegaan. Een deel is in de richting van Duinkerken teruggetrokken. Dit was niet anders te verwachten, daar we er immers op konden rekenen dat de Duitsers krachtig zouden achtervolgen en als allen zich inscheepten, de laatste troepen opgeofferd zouden moeten worden daar de andere bij de inscheeping op artillerievuur vergast moesten zijn.

Beter was het dus om aan een gedeelte der troepen op te dragen 's vijands vervolging te vertragen, teneinde de andere gelegenheid te geven zich in te schepen. Dit gedeelte liet nu Oostende rechts liggen om de mars in de richting Duinkerken voort te zetten. Hiermee is dan ook in overeenstemming het bericht, dat het Belgische leger in zijn volmaakt gedesorganiseerde afmars tussen Diksmuide en Roeselare beschermd wordt door de Franse marinetroepen en enige cavalerie. De door deze troepen ingenomen stelling werd door belangrijke Duitse strijdkrachten aangevallen.

In hoeverre het aan de Belgen verder gelukt zou zijn Duinkerken te bereiken is vooralsnog een vraagteken. Op de noordwestelijke vleugel van het tegen de geallieerden strijdende front bevindt zich een belangrijke Duitse cavaleriemacht, vermoedelijk vier

cavaleriedivisies of bijna 100 eskadrons. De verwachting, die ik in een mijner vorige artikelen uitsprak, dat we hiervan, in verband met de terugtocht, meer zouden horen is nog niet verwezenlijkt. Misschien echter zijn de berichten nog niet tot ons doorgedrongen ofwel is de cavalerie reeds zodanig door de strijd op die vleugel gebonden, dat ze niets meer tegen de flank der terugtrekkende troepen heeft kunnen afzenden.

Volgens het officiële Franse communiqué van 17 oktober zijn de Duitse troepen, die West-Vlaanderen bezetten, niet voorbij de lijn Oostende-Torhout-Roeselare-Menen gekomen. Hun hoofdmacht stond tegenover de Franse linkervleugel. In de streek om Ieper is geen wijziging gekomen in de stand van zaken. Een later communiqué meldt dat aan het kanaal van Ieper naar zee de Franse mariniers een aanval der Duitsers hebben afgeslagen. Deze laatsten zijn dus blijkbaar toch verder voorwaarts gerukt. De westelijke vleugel van de wederzijdse strijdmachten grenst daar dus nu aan de zee.

De sinjorenstad.

Men schrijft ons op vrijdag uit Antwerpen:

“Wie ooit een dode maged zag”
“De eerste droeve stervensdag”,

zong Ledeganck niet aldus en wel wat zwaar op de hand van Brugge? Toen ik bij het vallen van de avond verleden maandag Antwerpen binnenreed was de Scheldemaagd al drie dagen dood. De stad bewees haar dode de eer, die eens lady Godiva te beurt viel. Huizen dicht, straten leeg. De volgende morgen ... maar dat was geen morgen. 's Morgens ontwaakt een stad. Antwerpen ontwaakte evenmin als het uitgegraven Pompeï ontwaken kan. De stad zag er

uit alsof het midden in de nacht eensklaps door een vergissing van moeder natuur dag was geworden en het licht in de straten was zonsverduisteringlicht.

Doch gelijk een bloeiende rozenhof in het uitgegraven Pompeï, zo dit mogelijk ware, trof ik het huisgezin van onze consul-generaal aan. Had men mij in Den Haag niet gezegd, dat iemand het huis van de heer van den Bergh of dat van zijn buurman, dat wist men niet zeker, in brand had zien staan “en we vrezen, dat de familie omgekomen is”. De familie schaterde het uit toen ik hun dat verhaal deed, de dochters met blozende konen, alsof zij een “bataille des roses” meegemaakt hadden in plaats van een bombardement, de heer des huizes, des onbeschadigden huizes, vertelde men me trots hoe heerlijk hij in de wijnkelder geslapen had, zijn hoofd onder het vak met de Cantemerle en zijn benen aan de overkant bij het mineraalwater; en mevrouw verhaalde de meest tekenende bijzonderheden. Had de heer Griethuizen, ingenieur en aanstaande schoonzoon, niet onverstoorbaar in de mineralen doorgestudeerd en was zijn broer, de attaché consulaire, niet 30 uur lang bij hen in de wijnkelder op visite geweest met een onberispelijke scheiding in zijn haar en manchetten, die een reclame voor zijn wasvrouw waren. En dan lachte de hele familie luidkeels. Natuurlijk waren deze mensen, die voortaan de roem van de Hollandse kolonie uit zullen maken, ook wel eens benauwd geworden bij de gedachte: “hoelang zal het duren?”. Maar dan behoefde maar iemand bijvoorbeeld te zeggen: “Hoe zou het met die verzameling vlinders in de ... straat zijn?” Of ieder kreeg zijn goede humeur weer terug. Stel je voor een consulaat waar de menigte twee en een halve maand lang aanschuift voor passen, legalisaties, onderstand, reiskaarten, verblijfskaarten, in één woord voor alles wat het consulaatwezen al kende en voor alles, wat de militaire gouverneur van de stelling Antwerpen er gedurende deze oorlog nog bij gefantaseerd heeft en stel je dan voor, dat in die,

zonder overdrijving gezegd, nooit verflauwende drukte onder stapels telegrammen over prijsverklaarde ladingen aanvragen als deze van gevluichte nuchtere Hollanders komen: “Meneer de consul, wilt u niet naar die en die straat gaan en een vlinderverzameling onder uw hoede nemen?” Is zo een Hollandse prikkebeen niet prachtig in zijn soort!

Maar om op ons consulaat terug te komen, weet u dat het woensdagnamiddag vóór het bombardement nog gewerkt heeft en het vrijdagmorgen al weer landgenoten geholpen heeft? Ik vraag voor de hele familie van den Bergh een orde “voor moed, beleid en trouw”.

Mij was gezegd, dat er een paar honderd automobielen op de kaai stonden en ik voelde mij verplicht te gaan zien of de wagen van een vriend erbij was. Daar was een stempel van de Kommandantur voor nodig en zo kwam ik op het stadhuis, waar ik al dadelijk een Antwerpenaar tegen het lijf loop, die een woordspeling klaar heeft. “Weet ge het, het stadhuis is niet door de Duitsers bezet, maar door de Franken.” Alle lezers zullen begrijpen dat dit op de heer Louis Franck slaat en zijn beide broeders, die sedert een week gewichtige posten op het raadhuis vervullen.

Nu het kan geen kwaad, dat het dagelijks bestuur krachtige hulp heeft gekregen. Antwerpen had een college, berekend voor vredeestijd. Daar was in de eerste plaats de goede en brave burgemeester de heer Jan de Vos, een zeventigjarige, die zijn post dankte aan de omstandigheid, dat de katholieke regering geen krachtige liberale persoonlijkheid burgemeester van Antwerpen wilde maken. Hij werd ter zijde gestaan door de oude schepen Desguin, een Waal, die zonderlingwijze belast was met het onderwijs, dat Vlaams moest worden. De medewethouders bestonden uit de heren Cools, een sociaal-democraat, die de

Hollandse partijgenoten als zodanig in Holland zeker niet zouden erkennen; van Cuyk, de Jordaensfiguur, u door uw correspondent vroeger dikwijls genoeg beschreven, een grote zware volbloed Vlaming; de schepen Strauss, die de havenwerken met Rotterdam moest laten concurreren, en schepen Albrecht, de enige, die vrijdagmorgen 9 oktober de Duitse onderhandelaar ontving, of liever, de heer Albrecht werd zelf ontvangen en niet mals ook. Die onderhandelaar verwachtte officieren, een generaal, en vond een wethouder, doodmoe van twee maanden overspannen arbeid. Dat moest een hinderlaag zijn. Wat voor nieuwe list hadden die Belgen nu weer bedacht? Zo liet geen Duitse officier zich voor de zot houden en urenlang zag schepen Albrecht vier Duitse geweren op zich gericht.

Toch was, naar mij althans verteld is, de heer Albrecht niet de enige man van het college, die op dat ogenblik in functie was. Er was er nog in: burgemeester Jan de Vos. Wie zou ooit voorspeld hebben dat deze kleine Dendermondenaar, de enige pure Dendermondenaar, die ooit met een West-Indisch tintje geboren is, op zijn oude dag gedoemd zou geweest zijn 's morgens vroeg in een auto, onder het gieren van granaten, zijn Antwerpse poorten uit te rijden, om aan grote Germaanse gestalten de sleutels van de stad aan te bieden? Hij was vergezeld van de vermoedelijk ook donker getinte Spaanse consul - typisch toch, dat een Spanjaard de stad mee redden moest, waar Spanje zelf zo dikwijls huisgehouden heeft - volksvertegenwoordiger Rijkmans en Louis Franck.

Dit is het moment om een nieuwe regel te beginnen. Toen de oorlog uitbarstte en er ministers van staat uit alle partijen benoemd werden, zegde men reeds: "jammer dat Franck er niet is". Franck was nota bene een reis naar Kongo gaan maken, niet vermoedende hoe warm het hier zou worden. Met bekwame spoed komt onze schrandere advocaat en volksvertegenwoordiger terug, zelf vergeten

waarschijnlijk dat hij ook raadslid was, want is het voor de meeste mensen de hoogste eer, die ze bereiken, raadslid te zijn, voor de Antwerpse raad was het simpelweg een eer geweest, dat Mr. Louis Franck zich bij de laatste verkiezingen weer voor de titel van raadslid beschikbaar had gesteld. Voor de uitoefening van het ambt had hij toch geen tijd. Het was ook geen werk voor een man van die capaciteiten. Mocht u nu de indruk gekregen hebben, dat Mr. Louis Franck trots is, dan is dat mijn schuld. Hij is het niet. De trouwe lezers van deze krant kennen hem beter, Frank, de chef der familie van die naam, is voor alles een innemend man, met een schone baard en de spreekwoordelijk geworden onwrikbare glimlach.

Dacht u dat generaal of veldmaarschalk von Beseler daar oog voor heeft gehad? Het hele stelletje heren, dat geblinddoekt in een klooster te Mechelen voor hem kwam, interesseerde hem hoegenaamd niet. Hij moest generaal de Guise hebben. Wat, het grootste wapenfeit van von Beseler's militaire loopbaan, de inneming van Antwerpen, tot een klucht maken door met burgerheren te onderhandelen? De woede van de Duitser moet beangstigend geweest zijn. Maar generaal de Guise was al lang weg, alle officieren waren weg, alle soldaten waren weg. De Duitsers bombardeerden een lege stad, en niet uit moedwil, omdat ze zo verwoestend zijn, maar omdat ze niet wisten dat de stad leeg was. Zo werd het heerlijke van de overwinning verzuurd. Hiervan kon de generaal zich toen nog niet ten volle rekenschap geven. Hij dacht aan groot bedrog, zoals op datzelfde ogenblik de Duitse onderhandelaar op het stadhuis, die van Mechelen een andere weg gekomen was en de Antwerpse deputatie dus misgelopen was, ook de werkelijkheid niet geloven kon.

Maar van het ogenblik af, dat von Beseler over het gevoel heen was om met civiele personen te onderhandelen, kon advocaat Franck al zijn talenten ontplooiën. Het talent van Franck en een lege stad was ook eigenlijk het enige wat de heren aan te bieden hadden. Aan de

meest bescheiden eisen der Duitsers was zelfs binnen de 24 uur niet te voldoen. Van de 12 verlangde auto's hebben ze er maar 5 kunnen leveren, de paar honderd auto's die ik ben gaan zien, waren alle gestrande of vernielde wagens, een overzetveer op de Schelde was niet meer te vinden, en de forten op de linkeroever schoten nog maar door. Weer is het de bescheiden heer Jan de Vos geweest, die de laatste forten is gaan vragen in het belang van de stad de vijandelijkheden te staken, en zelfs gelukte het de burgemeester een officier te vinden, die bereid was terug te komen om de capitulatie mee te tekenen.

Ik heb een dame gesproken, die dichtbij de wallen woont. Zij is die bewuste vrijdagmiddag, toen de Belgen weg waren en de Duitse troepen de bezetting nog niet uitgevoerd hadden, naar de laatste kanonnen gaan kijken, die niet meegenomen waren en verlaten op de groene bolwerken stonden. De sluitstukken ontbraken. Wie over 500 buitgemaakte kanonnen leest, mag er het wordt "onbruikbaar gemaakte" gerust bij inlassen. Antwerpen liet zich niet tevergeefs 30 uur bombarderen; het beste geschut is meegenomen en alles, letterlijk alles dat voor militaire doeleinden kon dienen, is onbruikbaar gemaakt.

En dan moet u zich voorstellen hoe die verlaten bolwerken door Duitse soldaten beslopen werden. Ze sprongen vooruit, doken weer neer, keken behoedzaam rond en verbaasden zich, dat ze nog levend waren. Mijn vriendelijke zegsvrouw heeft al rondwandelen die middag zo twee Pickelhauben aan het werk gezien. Ze kwamen ten slotte op haar af en maakten gebaren om haar gerust te stellen. Het was of ze op een nog niet ontdekt eiland met inboorlingen geland waren: "Fürchten sie sich nichts!", riepen ze dichterbij gekomen uit, waarop mijn lieve vertelster geantwoord heeft: "Aber ich fürchte mich nicht," met een verpletterende nadruk op "ich".

Toen volgden officiële intocht met parademars en zonder publiek, plechtige uitreiking van ijzeren kruisen op de Grote Markt met muziek en zonder publiek. Begrijpt u wat dat voor de Duitsers geweest is?

U zult toe moeten geven, en dit vast te stellen was de bedoeling van dit schrijven, dat het in de sinjorenstad niet aan groteske tegenstellingen ontbroken heeft. Antwerpen en een banaal beleg, het was het ergste geweest, dat Antwerpen had kunnen overkomen. Ik spreek niet voor nu, ik spreek voor de toekomst, wanneer alle misère teruggedrongen zal zijn in de geschiedenis, die door eindeloze geslachten bij eindeloze reeksen van pintjes bier oververteld zal worden en het markante avontuurlijke, kluchtige en heroïeke in het tragische lang verdreven zal hebben.

De Echo de Paris schrijft naar aanleiding van de val van Antwerpen:

“Antwerpen is genomen. Dat is de belangrijkste gebeurtenis van de mededelingen van gisteren. Maar men moet er de ernst niet van overdrijven. De inneming van Antwerpen verschaft aan de Duitsers niets dan een onbruikbare haven, die geen enkele weg voor hen opent. Ze levert zelfs het dappere Belgische leger niet aan hen over, dat even ongerept is als het Duitse belegeringsleger kan zijn en dat op de been en een bedreiging blijft. De inneming van Antwerpen geeft dus dat belegeringsleger geen vrijheid ... Met dat al, zal de vijand een zwak gedeelte van zijn veldtroepen in België kunnen missen om naar Frankrijk versterking te zenden. Maar die versterkingen zullen geen al te grote druk oefenen, tegenover het overschot aan troepen waarover de bondgenoten nog beschikken. Ik kan en zal bovendien niets weten te zeggen van onze Franse reserve. Maar ik kan opnieuw de aandacht vestigen op een bericht, dat in de gehele pers heeft gestaan, namelijk dat een Engels leger uit Indië in Frankrijk ontscheept was. Waar dat leger staat, weet men niet.”

Het bombardement van Antwerpen.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons uit Antwerpen op 9 oktober:

In de vroegte telkens snelle stappen van militairen; ze dragen geen wapens meer, en zien er niet krijgshaftig uit. Nog altijd geen burgerwacht te zien. De onzekerheid is niet meer te dragen. Gaat het toch mis? Is het zelfvertrouwen van de militaire gouverneur van Antwerpen misplaatst geweest, waren zijn proclamaties dan toch in te hoge toon ingezet? Het bombardement heeft toch geen gewicht in de schaal gelegd bij de overweging, of de vesting gehandhaafd zou kunnen worden. Een der sterkste vestingen ter wereld met een heel leger binnen haar linies kan op de vijfde dag van de actieve aanval toch niet in gevaar zijn.

Ik besluit de stad in te gaan, en hoe dan ook, aan wetenschap te komen. De viaduct, op nog geen 80 m van mijn huis, is getroffen, maar veel schade is er niet aangericht. De splinters zijn in de omliggende huizen gevlogen, en alle vensters zijn in stukken. Tot mijn aanvankelijke verbazing is het gebouw van het grote station geheel intact, zelfs geen ruit is gesprongen. En de hele omtrek is er wel bij gevaren.

Een man uit het volk vertelt mij, dat hij om 5 uur 's morgens na een verschrikkelijke nacht met zijn vrouw, natuurlijk op haar aandringen, besloten had, toch maar te vluchten. Hij was met de zijnen al midden op de brug over de Schelde; maar de soldaten hadden hen, niettegenstaande zijn smeken eraf gejaagd, en de schipbrug achter zich laten springen. Ik leidde daaruit af, dat alle militairen al aan de overkant van de Schelde moesten zijn, want reeds vroeg had het plan bestaan, om bij een val van de vesting te trachten over het Land van Waas zich in de richting van Lokeren-Gent terug te trekken. Maar was

de Duitser dan al zo dichtbij, dat men om 5 uur de toegang naar de overzijde voor hem moest afsluiten? Mijn hoofd draaide om.

In een politiepost vroegen ik en anderen om inlichtingen. Men kon er ons geen geven, en weigerde zich met het stadhuis in gemeenschap te stellen, teneinde radeloze vragers te kunnen helpen, waarvan sommigen bijvoorbeeld willen weten, of er nog gelegenheid was om, nu de gemeenschap met het Land van Waas was afgesloten door de vernietiging van de schipbrug, over Kapellen naar Nederland te gaan. De burgerwachten vonden het veiliger, om in de stevig gebouwde politiepost te blijven, dan zich op straat bloot te stellen; wij moesten het maar zelf gaan vragen. De slimmerds begrepen zeer goed, dat de Duitsers geen stationsgebouw zouden beschieten, dat henzelf zeer goed voor toekomstige operaties zou kunnen dienen, en wensten van deze "chaperonnage" voordeel te blijven trekken. Als ik hen daarop enige opmerkingen maak, die de schijn op mij laden, alsof ik aan hun persoonlijke moed twijfel, pakken ze mij in een eenparige, heilige opvlamming van eer- en standsgevoel bij de arm en gooien mij eruit. Ik ga dan maar weer door.

Onderweg zie ik een priester; in het leger van God zijn er dus ook moedige soldaten. De vorige dag hebben verscheidene in burgerkleden de stad verlaten. Kardinaal Mercier is natuurlijk op post gebleven, en heeft waarschijnlijk menigeen opgebeurd en hem op hogere plichten gewezen.

In de stad kom ik achtereenvolgens door wijken, die in het geheel niet zijn geteisterd, en andere, die verschrikkelijk zijn toegetakeld. De vijand heeft van zijn recht, om de versterkte stad te beschieten, gebruik gemaakt, zodanig dat alle grote gebouwen ongeschonden gebleven zijn. Onze-Lieve-Vrouw, en andere kerken, het stadhuis, met omliggende gebouwen, het atheneum, het koninklijk paleis, de operagebouwen hebben niet geleden. Men heeft het vuur beperkt

tot de andere wijken der stad. Ik begrijp nu, waarom de buurt van Zurenborg, waar ik woon, zo verschrikkelijk geleden heeft. Daar zijn we door geen enkel statig bouwwerk beschermd.

Ik ga naar het stadhuis. Ik verneem, dat 's morgens de burgemeester de Vos met de schepen Franck naar de bevelvoerende generaal van het belegeringsleger zijn vertrokken, om over de overgave te onderhandelen. Ondertussen zijn de schepenen vergaderd.

Behalve mijn persoon wachten nog enkele anderen in de grote bovenhal op de komende dingen. Plots valt een granaat, nadat geruime tijd het geschut alleen op de buitenwijken der stad gericht was geweest, in de nabijheid van het stadhuis. De vergadering wordt tijdelijk opgeheven. Zonder iets van hun statigheid te verliezen, gaan de schepenen naar de hal. Ik vraag aan een der invloedrijkste schepenen, wat hij weet omtrent de militaire toestand der fortificatie. Hij kan er niets van zeggen. Sedert de vorige dag heeft men geen bericht van de militaire gouverneur ontvangen. Op mijn vraag, hoe dat mogelijk is, antwoordt de schepen mij, dat in de fortificatie twintig gemeenten zijn, waarvan niet alle tegelijk door de generale staf bij voortdurend kunnen worden op de hoogte gehouden van alle krijgsverrichtingen. Dit schijnt mij een vaderlandslievend antwoord toe. Het wil mij alleen voorkomen, dat waar ten slotte op de schouders van het gemeentebestuur van Antwerpen de taak valt, om het gemeentecomplex in de fortificatie aan de vijand over te geven, jegens datzelfde bestuur een exceptionele houding wel mocht worden in acht genomen.

Later blijkt mij, dat de etat major op de eerste dag van het bombardement naar de Kipdorptest is verhuisd. Midden in de nacht is iemand gezonden naar de militaire gouverneur, om enige vragen te stellen. De onophoudelijk vergaderende raad van schepenen wist niets van de toestand. Het bleek toen, dat de hele generale staf reeds

om één uur 's nachts zonder deining achter te laten vertrokken was, niemand kon raden waarheen. De toestand was zodoende voor het civiele bestuur van Antwerpen buitengewoon moeilijk gemaakt. Alle gezag namelijk binnen de fortificatie was op de militaire bevelhebber, luitenant-generaal de Guise overgegaan. Zelfs is bij proclamatie elke kritiek op diens beleid verboden. Welke houding moet het gemeentebestuur, dat altijd van zijn rechten, om over het lot de stad te beslissen, is ontzegd gebleven, in deze onverwachte verwickelingen aannemen? De beslissing over het wel en wee van gemeente en inwoners in handen laten vallen van een zonder spoor verdwenen verantwoordelijke persoon? Afwachten, of er een verandering komt in de militaire situatie der fortificatie, waaromtrent men voortdurend geheel verkeerd schijnt te zijn ingelicht? Kan men aannemen, dat generaal de Guise de zware verantwoordelijkheid van een bombardement, met als gevolg het verlies aan mensenlevens en goederen zou op zich hebben genomen, om reeds de volgende dag, nadat de burgerij in het volle vertrouwen op het beleid van het militair bewind haar bloed zou hebben gestort, zijn post te verlaten, en op even lichtvaardige wijze de aangenomen verplichting op te geven, als hij het nutteloos geworden offer had geëist?

Zal men afwachten, of de militaire gouverneur misschien na een simpele inspectie gedaan te hebben, terugkeert, en de leiding der fortificatie weer op zich neemt? Maar ondertussen gaat het meedogenloos beschieten voort, en worden offers aan eigendommen en mensenlevens gebracht, die wellicht tot niets dienen. Is het leger vertrokken en wel zonder de overheid te verwittigen, die daarna snel en energiek een lang ontwend beheer van de stad zou moeten in handen nemen? Na lang overleg is men tot het besluit gekomen, dat de onmacht om langs militaire weg het bombardement te doen ophouden, gebleken is, en dat geen andere

weg overblijft dan de gebruikelijke vraag naar de voorwaarden voor een capitulatie. Er rijzen hier nieuwe moeilijkheden: weet de generaal bevelvoerder van het belegeringsleger, dat de toegang tot de stad open is? Dan zou hij de eisen kunnen stellen, die hij verkiest want alles moet aan het beleid worden overgelaten van de twee afgezanten, die van het college van schepenen volstreekte volmacht hebben meegekregen, om het verdrag van overgave tot een goed einde te brengen.

Een nieuw schot bewijst de onmogelijkheid van voortzetting der beraadslagingen. Er ontstaat een algemene neiging om naar lagere gewesten af te dalen. De keldergewelven van het raadhuis zijn waarschijnlijk wel de veiligste schuilplaats in de ganse stad. Enige dames van overheidspersonen vragen toegang tot de kelder. Vooral een van hen zal mij levendig in gedachten blijven. Nadat zij met stijgende onrust en angst gewacht heeft op het openen van de kelderdeur, die door de bevoorrechten, die al een plaats onder de gewelven gevonden hebben, met kracht tegen nieuwe indringers verdedigd wordt, gaat eindelijk na een energieke bons van een reusachtige politieagent de toegang open. Achter ons dringen al een paar mensen uit de volksklasse aan, met minder angst trouwens dan de dame. Haar voornaamste gedachte als zij binnengelaten wordt, is de deur onmiddellijk achter zich te doen sluiten: "Gauw, gauw dicht, anders komt het volk erin". Het is een voorrecht van sommige vrouwelijke naturen, om ook in de allermoeilijkste omstandigheden een "grande dame" te blijven.

In de kelder is nog voor honderden meer plaats dan voor hen, die er zich reeds bevinden. Onder een hecht betongewelf een schilderachtig verslagen groepje mensen. De schepenen van Antwerpen, statig gebleven, en met klaarblijkelijke grote kalmte in het midden op een rij stoelen. Langs de wanden op stoelen, bedden en over planken gelegde matrassen, enige dames, kinderen en

mannen. Er heerst berusting bij velen, zenuwachtigheid bij sommigen, die onmiddellijk over kan slaan in wanhoop.

Een harde slag; men ziet vele vrouwen samenkrimpen; in een hoek een zenuwachtig geweest. Ieder kijkt aandachtig naar de wanden en schijnt er het weerstandsvermogen van te taxeren. Wij zijn onder het regime der "terreur". Een tweede donderende knal: thans schudden de muren en ik vraag me af, of wij hier veel veiliger zijn dan elders. In dezelfde hoek van zoeven begint een hevig gegil; men hoort een lichaam vallen en ziet een vrouw in crisis, met armen en benen slaan. Het is dezelfde dame, die zoeven een reddingsboot voor zich alleen wilde hebben. Alsof dit een sein is, beginnen alle vrouwen en sommige kinderen te jammeren. Het is nutteloos en afschuwelijk. Gedurende enige tijd denkt men in een gekkenhuis te zijn. Alles bedaart weer, behalve de dame die met mankracht moet worden gekalmeerd, en wier snikken nog geruime tijd aanhoudt. De eenvoudige vrouwen hebben het meeste zelfbedwang, zij denken terstond aan haar kinderen, schijnen zich te schamen, en liefkozen de kleintjes.

In de zijgangen verspreiden zich de mannen, en bespreken de toestand. Daar valt menig hard woord. De schok is al te onverwacht geweest, de dagbladen hebben onder de druk der censuur aan de ene kant de toestand te rooskleurig voorgesteld, aan de andere kant de paniek versterkt toen de burgerij beter tot rust ware aangemaand. Ieder rekende op nog ten minste twee maanden weerstand, en nam uit vaderlandsliefde de beschieting op de koop toe. De roekeloosheid, waarmee het ultimatum, dat aan het bombardement is voorafgegaan, beantwoord is, slaat allen tot woede. Wie tot zulk een gewichtige maatregel overgaat, heeft zijn plichten naar behoren te vervullen.

Tot de dames dringt de deur van een sigaret uit een zijgang door. Een van hen, die voor het overige met een van schrik aardkleurig gelaat al de tijd onbeweeglijk heeft gezeten, protesteert tegen deze inbreuk op de welvoeglijkheid. Zij is enkel nog maar doodsangst en etiquette.

In het bezette Gent.

Men schrijft ons uit Gent op 16 december:

Door toevallige omstandigheden, een mens doet in deze tijden niet wat hij wil, ben ik verplicht geweest nog enige dagen in het door de Duitsers bezette Gent te blijven. Meen niet, dat dit een genoeg is! Wie zich de vrolijke stad der tentoonstelling, de jubelende bloemenstad herinnert, zou het doodse en uitgestorven Gent op deze sombere najaarsdag niet herkennen. Het is een en al triestigheid.

De enige levendigheid geven de nog steeds doortrekkende troepen, die moeizaam marcheren en zonder opgewektheid zingen, altijd maar diezelfde zang, waarin verzekerd wordt, dat het lieve vaderland gerust kan zijn. Gisteren en vandaag zijn er troepen, die uit Brussel komen, niet per spoor nog, maar langs de weg, langs de slagvelden, waar een week geleden nog zo vele van hun makkers het leven lieten. Zo zal het doorgaan; de ganse lange weg, tot waar de rechtervleugel staat; en daar zal de strijd weer beginnen, de nachtmerrie van het jaar 1914.

De weg naar Oostende, dat trouwens niet verdedigd zal worden, omdat de plaats nu geen strategisch belang meer heeft, er zijn immers in Frankrijk landingsplaatsen genoeg, en Antwerpen is nu toch verloren, zal ook wel in Duitse handen zijn. Maar evenmin als een sterveling kan zien, wat er achter zijn rug gebeurt, weten wij hier

wat er daar omgaat. Gij, lezer, zijt in dat opzicht in betere positie dan wij.

Ik heb onder de troepen, die hier te Gent telkens overnachten, een paar voorbeelden gezien van misbruik van alcohol, al is de verkoop van sterke drank verboden. Zo zag ik gisteravond in ons hotel, hoe voor het naar bed gaan een luitenant, die te goed gedineerd had, een kegeljongen bij de strot greep, omdat hij hem niet gauw genoeg bediende of zoiets; en diezelfde officier gebruikte vanochtend om 8 uur bij zijn ontbijt reed port.

Voor het overige beweert het Duitse bewind de normale omstandigheden zo spoedig mogelijk te zullen herstellen; men kan ongehinderd, zonder paspoort, oostwaarts gaat. De keuze van het vervoermiddel wordt aan u gelaten, maar beperkt zich tussen een rijtuig of lopen. De meeste vluchtelingen hebben Gent reeds verlaten; naar Leuven, Mechelen, Aalst zijn ze reeds vertrokken, en ik vraag mij met angst dit af: wat gaat er gebeuren als er zo'n paar honderd man in een volslagen lege stad aankomen? Waar gaan zij het eten vinden en de eerste levensbehoeften? In de bewoonde steden is alles al zo schaars, dus waar moet het heen! Weliswaar belooft het voorlopige Duitse bewind voor bevoorrading van die streken te zullen zorg dragen en doen de weinige overgebleven gemeenteoverheden der verwoeste steden hun best alles ten goede te schikken, maar zullen de omstandigheden hen niet de baas zijn en de beste plannen dwarsbomen?

Het Belgische winter kondigt zich ellendig aan. Het vertrek der Belgische regering, noodgedwongen en hoe ontzettend ook, onvermijdelijk, heeft, om maar iets te noemen, alle staatsambtenaren tot wanhoop gebracht. Moeten zij doorwerken? Wie zal hun betalen? Dit zijn de vragen die zij zichzelf en elkaar met angst stellen. De meesten ontvingen hun traktement over oktober

uitbetaald, maar wat daarna te doen! Mijn denke zich een ogenblik in deze toestand in, om de zorg voor de toekomst te beseffen, die al deze huisvaders op dit ogenblik vervult.

Hoe totaal het normale leven hier in Gent in verwarring is gebracht, zal ik met een paar staaltjes aantonen. De hogeschool zou op 21 dezer heropend worden, maar de Duitsers hebben er zich gevestigd en het particulier vertrek van de rector dient ... tot slaapkamer aan een luitenant, de vergaderzaal van de senaat tot diens bureau. Het gymnasium is eveneens door soldaten in bezit genomen en de leraren kunnen gaan wandelen en zien, hoe ze met hun gezin verder aan de kost komen. Nog erger hebben het de vrouwen en kinderen van die leraren, welke onder de wapens waren geroepen en de hemel weet waar zitten. Wat gaan die beginnen? En zo is het in alle kringen en standen de ellende, die om elke hoek komt grijnzen. Aan wie ten slotte de verantwoordelijkheid voor dit alles opgelegd moet worden, zal eerst laten kunnen blijken, hetgeen hierover verteld wordt, berust thans nog op de onzekere gegevens.

Von der Goltz is gisteren hier geweest om met de bevelhebber van Gent, generaal Jung, alles te regelen. Ik vernam uit goede bron, dat het spoorwegvervoer, tenminste naar Terneuzen, binnen enkele dagen reeds hersteld zal worden en dat de invoer van levensmiddelen uit Nederland langs die lijn mogelijk zou worden gemaakt.

Zoeven verneem ik van de heer K. J. Kuijk, de Nederlandse consul in Gent, dat het incident met de kegeljongen, waarover ik hierboven schreef bijgewoond werd door het kamerlid van Kol. De consul heeft het geval op verzoek van de heer van Kol ter kennis gebracht van generaal Jung, die daarover ten heftigste verstoord was en beloofde de schuldige luitenant voorbeeldig te zullen straffen.

Onze consul verzekert mij met nadruk, dat de generaal een flink en vriendelijk mens is, “een kranige kerel”, waren zijn woorden. Mag ik zo vrij zijn deze kwalificatie van mijn kant op onze consul zelf toe te passen? Consul Kuijk heeft in de laatste twee maanden geweldig hard gewerkt en duizenden landgenoten en Belgen (soms bij de 600 per dag) met zijn korte, zakelijke, maar degelijke adviezen onschatbare diensten bewezen; en nog dagelijks ervaren wij, dat ons land hier als vertegenwoordiger heeft een man uit één stuk, wiens beslist en doortastend optreden voor de Nederlandse belangen van niet te onderschatten voordeel zijn. Hij vindt hier de uiting van hun dankbare hulde.

En hiermee verlaat ik voorlopig het Vlaamse land, aan de Duitser de zorg overlatend, u verder in te lichten over hetgeen hier gebeurt.

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons op 14 oktober:

Zuidwaarts rijdend op de grote heirweg, die van Brugge naar Kortrijk voert, ontmoeten we voortdurend nieuwe Duitse troepenafdelingen, die alle naar Brugge marcheren. Maar dit is niet alles. Overal op de wegen, die de onze kruisen, ontmoeten we transporten en troepen, waarop we dikwijls in eerbiedige aandacht moeten wachten daar de prachtige orde door een banale auto als de onze natuurlijk niet verstoord mag worden. Het merkwaardige hierbij is, dat de Duitse officieren, waarmee we een gesprek aanknopen, ons zelf niet vertellen kunnen of Kortrijk in hun bezit is of niet. Wel weten ze, dat Torhout zich al gisteren in hun handen bevond.

Hieruit maak ik op, dat hier een geheel legerkorps om Brugge opereert, terwijl een ander legerkorps via Roeselare en Kortrijk voorbijtrekt.

Dit blijkt dan ook later het geval geweest te zijn.

Als we de zijweg van Tielt naar Roeselare achter ons hebben, ontmoeten we nog slechts zwakke posten der Duitsers, zodat we beginnen te menen, dat de streek hier niet meer door hen bezet is, maar dan komen we weer op een nieuwe post, en uit korte gesprekken blijkt ons, dat het gehele legerkorps hier reeds twee dagen geleden voorbijgetrokken is, waardoor de bewering der Franse bladen, dat de grenslijn ongeveer over Oostende-Torhout loopt, wordt weerlegd. Inderdaad horen we het kanon ver weg in de richting van Poperinge, en soms nog verder westwaarts van Veurne.

Dat bij Roeselare vandaag nog gevochten wordt, schijnt mij totaal onmogelijk.

Na Ingelmunster gepasseerd te hebben, zien we weldra Kortrijk liggen, waar we geen Duitse troepen vinden, maar horen, dat er hier reeds vele dagen geleden door de Duitsers gijzelaars verlangd werden, en dat zij, toen deze gegeven werden, beloofden de stad niet lastig te vallen als het er rustig bleef. We treffen weer een nieuwe methode van bezetting door de Duitsers aan, die ons tot nog toe onbekend was.

Overall elders hielden de Franse kranten op te verschijnen, zodra de Duitsers in het bezit van de stad waren. Hier loopt echter, in het door de Duitsers bezette gebied, een krantenventer rustig de avonduitgave van de Journal de Roubaix uit te schreeuwen.

Niets van de koortsachtige opwinding van de Noord-Belgische steden is hier te bespeuren en de inwoners moeten ons eerst nog enige malen heilig verzekeren, dat de Duitsers al het omliggende land bezet hebben, voor we het eigenlijk goed geloven. Ook Roubaix is op dezelfde wijze in hun handen.

Geen Duitser is hier te zien, en de rest van dit eerwaardige stadje, met zijn roemrijke verleden en de herinnering aan de Gulden Sporenslag is weldadig, na al de herrie der vluchtelingen, die we in het noorden meemaakten.

In een café op de ruime markt, waar we het antieke belfort bewonderen, delen ons lieden van buiten de stad het laatste nieuws mee.

Er is inderdaad gevochten tussen Roeselare en Diksmuide, maar niet vandaag. Men zal zich uit een mijner vorige brieven herinneren, dat ik beschreef, hoe, op de dag van de aanval en bezetting van Doornik, de eerste oktober, een generale staf der Belgen met enige Franse officieren hun hoofdkwartier naar Kortrijk verplaatsten. Dat wordt ons nu bevestigd, maar tevens ervaren we, dat reeds op 6 oktober ook Kortrijk door de geallieerden verlaten werd.

De eerste Duitse soldaten verschenen daarop op 9 of 10 oktober in de stad, en reeds de volgende dag drongen hun troepen westwaarts door.

Het is dan ook waarschijnlijk, dat de Duitsers door onze voortdringende beweging in het zuiden van België de verenigde troepen der bondgenoten van hun hoofdmacht in Noord-Frankrijk willen afsnijden. Vandaar de gevechten bij Diksmuide en later bij Ieper, waar de geallieerden reeds teruggeslagen werden. Het heet zelfs, dat ze, door schade en schande wijs geworden, hier zelfs verschansingen poogden op te werpen, maar het heeft hen niet mogen baten, en vandaar werden ze nog verder teruggeworpen op het kanaal, dat van Veurne naar Ieper loopt. Zelfs beweert een man, die er zoeven vandaan kwam, dat Ieper reeds in de handen der Duitsers is en men niet daar, maar te Poperinge vecht.

We zijn nog lang niet uitgepraat, als er enige opschudding op de deftig sluimerende markt ontstaat. Hoe nu, ook hier vluchtelingen? Ongetwijfeld, daar komen ze, de ons zo welbekende types, met grote witte pakken, kinderwagens en zuigelingen, en daarachter kruiwagens en hondenkarren.

Op onze weg hierheen hebben we geen enkel verbrand huis, geen enkele verbrande hoeve ontmoet. En nu alweer het ellendige gezicht der vluchtelingen met hun bundels.

Maar hebt u het dan nog niet gehoord, voegt iemand mij toe, dat Rijsel in brand staat en dat de Duitsers het opnieuw bezet hebben, nadat het fel beschoten is? Neen, daarvan was mij niets bekend, en we besluiten fluks, bij de laatste stralen der ondergaande zon, de 30 km af te leggen, die ons nog van Rijsel scheiden, en te gaan zien, of hier ook niet, evenals in Antwerpen, politiek of schrik de mensen doet overdrijven.

De weg voert over Tourcoing, waar we spoedig de bevestiging van de brand van Rijsel ervaren, want reeds gisterenavond is hier een Duitse auto met een gemeenteraadslid van Rijsel aangekomen, om te vragen of de brandweer van Tourcoing onmiddellijk mee wil gaan om te helpen blussen en te redden, wat nog te redden valt, want de brandweer van Rijsel was niet in staat het werk alleen te doen. Ook de brandweperlui van Roubaix hebben zich onmiddellijk naar de brandende stad begeven, die zich gisteren aan de Duitsers overgaf.

Vanmorgen te 11 uur verschenen hier in Tourcoing twee Duitse officieren in een auto, die de burgemeester ermee in kennis stelden, dat Duitse troepen het omliggende gebied bezet hadden, en men van hem gijzelaars verwachtte, die hij zelf kon uitkiezen, en wel twee gemeenteraadsliden, twee priesters en twee leden van de kamer van koophandel. Deze zullen morgen afgehaald worden.

Hier gebeurde het merkwaardige feit, dat de burgemeester twee Duitse soldaten in de handen van de Duitse officier stelde, die gisterenavond gevangen genomen werden, en nu de vrijheid kregen. De burgemeester voegde echter hierbij, dat hij ze aan de Fransen zou hebben gegeven, als deze het eerst gekomen waren, maar, daar hij begreep, dat het ganse gebied door de Duitsers bezet was, had nu het gevangen nemen van twee soldaten geen zin.

De Duitse auto begaf zich daarop naar Roncq en Menen, wat wel een bewijs is, dat deze beide plaatsen zich reeds vanmorgen in de handen der Duitsers bevonden.

De schemering valt in, nu we Rijsel naderen, en reeds van ver bemerken we de rode brandgloed, die zich scherp tegen de horizon aftekent.

Alweer vluchtelingen, die alsnog Rijsel verlaten en anderen, die weer terugkeren, om te zien of hun huisje ook geleden heeft en of ze iets kunnen redden. Nabij de stad wordt de toeloop steeds groter.

Nu we de versterkingen achter ons laten, wordt het ons duidelijk, dat we niet op logies in een dergelijke stad kunnen rekenen.

We zoeken dan ook in de voorstad, waar ook heel wat in brand geschoten, maar nu reeds geblust is, een klein hotel en slagen er dan in onze auto op een kleine binnenplaats in veiligheid te brengen, waarop we te voet de stad in gaan. Het vuur is, volgens het zeggen van de bewoners, reeds veel verminderd, dankzij de goede zorgen van de brandweerlieden van Roubaix, Tourcoing en Croix.

Ook de Duitse soldaten hebben hard meegewerkt en werken nog mee om de brand te blussen, die ze zelf hebben veroorzaakt, en er vallen hierbij reeds mensenlevens te betreuren.

Op allerlei plaatsen breken echter de vlammen nog voortdurend uit, en de reeds verbrande huizen, gedeeltelijk ingestort, gedeeltelijk omver gehaald, verspreiden door hun walmend rokende puinhopen een ondraaglijke stank.

We dringen door tot aan het station, waar we op het einde van september de enthousiaste ontvangst der Engelse troepen bijwoonden, en waar we nu, in plaats van de chique boulevard, een grote puinhoop vinden.

Men kan gerust zeggen, dat het gehele kwartier tussen het station en de Sint-Mauritiuskerk verwoest is, evenals dat tussen het station en het stadhuis te Leuven. Evenals daar staan er nog een paar huizen overeind, die misschien als de puinhopen weggeruimd zijn, nog als woningen zullen kunnen dienen, maar niets herinnert bij deze zwartgeblakerde massa nog aan de levendige verkeersader, stampvol van flaneurs, zoals ze vroeger was.

Het rechtse deel van het Stationsplein ligt in puin, evenals de Rue de Tournai tot aan het Postkantoor, dat ook zeer geleden heeft. Verder de straten Vieux Marché aux Poulets, Sainte Anne en Prieux. Ook de Rue de Paris is geheel verwoest tot aan de Rue du Dragon.

Op de Regnauxplaats vinden we de brandweelrui, steeds ondersteund door de Duitse soldaten, vlijtig aan het werk. Het Palais des Beaux Arts heeft niet erg geleden en ook het hotel Belle-View, waar we de vorige keer gewoond hebben, heeft, behalve de gebroken ruiten en een stuk van het dak, dat weggeslagen is, niet erg te klagen.

Dan komen we op de Boulevard de la Liberté, waarin wij verscheidene platgeschoten en verbrande huizen vinden. Bij al die misère moet men echter niet geloven, dat Rijsel op het ogenblik

zozeer ontbloot is van bewoners, zoals Antwerpen het was, een dag na de bezetting.

Morgen hoop ik u de geschiedenis van het bombardement en de inneming van Rijsel te vertellen, die, als men bedenkt, dat het een stad van 220.000 inwoners is, wel de moeite waard is. Het schrijven van kardinaal Mercier aan de Belgische priesters-vluchtelingen luidt, blijkens publicatie in De Tijd, als volgt en is gedateerd op 14 oktober:

Dierbare broeders en waarde medewerkers.

De geestelijkheid der provincie Antwerpen is gedeeltelijk uiteengedreven, en een zeker middel, om mij rechtstreeks met u in verbinding te stellen, ligt niet in mijn bereik. Daarom vraag ik hun, die de volgende regels zullen ontvangen, er kennis van te geven aan de medewerkers, met wie zij in gemeenschap zijn.

Het is hoogst nodig, dat de heren pastoors en onderpatoors naar hun parochie terugkeren. De wegen zijn overigens open en de openbare veiligheid is overal gewaarborgd. De terugkeer der geestelijken zal de gemoederen opbeuren. Naarmate het volk naar zijn haardsteden zal terugkomen, zullen de eerlijke lieden de vrijbuiters verjagen; zij zullen zich aan de arbeid begeven en het regelmatig leven zal allengs aan de gang geraken.

Zelfs in de parochies waar de kerk en de pastorie verwoest zijn, zet ik dringend de herder aan, zich bij zijn kudde aan te sluiten, de eredienst opnieuw in te richten in een voorlopig lokaal, hetzij in een zaal van het patronaat, hetzij in een schuur of in een bijzondere woning, en voor zichzelf een onderkomen te vragen bij een zijner trouwe parochianen.

Eenmaal te midden der zijnen, zal de pastoor eerst en vooral zorgen, dat er een comité voor onderstand ingericht wordt onder zijn

bestuur, bestaande uit voorname en liefdadige personen van de parochie.

De taak van dit comité zal zijn: aan de noodlijdende huisgezinnen een schuilplaats, al was het maar een voorlopige, te bezorgen; de huisgezinnen bij te staan, om onverwijld middelen van bestaan te vinden, en de akkerbouw of hun stiel te doen hernemen, zo haast mogelijk de scholen voor de kinderen te doen hernemen en de catechismuslessen te herbeginnen, en, in het algemeen, iedereen zedelijkerwijze op te beuren en betrouwen uit de godsdienst geput, in te boezemen. Zoveel zielen hebben daar behoefte aan in de pijnlijke uren, welke wij doorleven!

De parochies, welke niet zo veel te lijden hadden, zijn verplicht, liefdadigheidshalve, hun meer beproefde naaste hulp te bieden. Hier dan ook zal een comité tot stand komen, dat de ingezamelde aalmoezen naar het aartsbisdom zal zenden, om voor de noodwendigheden van het bisdom uitgedeeld te worden¹.

De burgerlijke overheid zal haar tussenkomst verlenen voor het opbouwen van de door de oorlog verwoeste woningen; maar elk van ons moet uit liefdadigheid en zonder uitstel de onkosten helpen dekken, welke het aanschaffen van een verblijfplaats en van onmisbaar landbouwgerief meebrengt; en het is op deze hulp van de liefdadige christenen, dat onze wakkere en ijverige geestelijkheid een beroep moet doen.

De welhebbende lieden moeten het voor een strenge liefdeplicht aanzien, de ongelukkigen tegemoet te komen en ons in staat te

¹ Als het God belieft, zal, te beginnen van de 20^e dezer, het bestuur van het bisdom opnieuw te Mechelen gevestigd zijn.

stellen, onze zending van liefdadigheid jegens de noodlijdenden uit te oefenen.

Tot nader bevel laten wij toe, op de vrijdagen en de vastendagen vlees te eten.

Aanvaard, dierbare medebroeders en waarde medewerkers, de verzekering mijner verkleefdheid in onze Heer Jezus Christus.

Van Franse zijde.

Het Belgische leger heeft verschillende aanvallen, door de Duitsers gericht tegen het overbruggen van de IJzer, krachtig afgeslagen.